

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TABERÎ VE KÂSİMÎ TEFSİRLERİNDE
"ÂYET" KAVRAMI
(KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Iman ALMOHMAD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZIANTEP
Ağustos 2017

T. C.
GAZIANTEP UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
BASIC ISLAMIC SCIENCES MAIN SCIENCE
INTERPRETATION SCIENCE

**CONCEPT "AL-AYAH" IN AL-TABARI AND AL-
KASIMI**

Comparative Study

MASTER'S THESIS

Iman ALMOHMAD

Advisor : Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZIANTEP

August 2017

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TABERÎ VE KÂSİMÎ TEFSİRLERİNDE "ÂYET" KAVRAMI
(KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME)

İman ALMOHMAD

Tez Savunma Tarihi: 22.09.2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı


Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

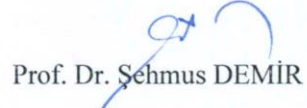
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.


Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okumuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.


Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okumuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Doç. Dr. Halil ALDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Halil HACİMÜFTÜOĞLU

İmzası

.....

.....

.....

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Iman ALMOHMAD

01.08.2017

ÖZ

ALMOHMAD, Iman
Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri ABD
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Ağustos 2017, VII + 76 sayfa

Zamanın değişmesinin kelimeler ve tefsir üzerindeki etkisini araştırmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'den bir kelime seçtik. O da “âyet” kelimesidir. Bununla birlikte aralarında on asır bulunan Taberî ve Kâsımî'nin tefsirlerinde “âyet” kelimesine dair yer alan yorumları karşılaştırmaya çalıştık.

Öncelikle “âyet” kelimesinin semantik analizini, bazı manalarının cahiliyeden İslam'a nasıl bir değişime uğradığını, oradan günümüze gelinceye kadar nasıl bir anlam daralmasına maruz kaldığını ortaya koyduk. Ardından “âyet” kelimesinin geçtiği âyet-i kerîmeleri toplayarak Taberî ve Kâsımî'nin tefsirlerinde bu âyetleri inceledik. Bu kelimeye yükledikleri manalara dair her iki müfessirin de görüşlerini ayrı ayrı tesbit ettik. İlk önce Taberî ve Kâsımî'nin üzerinde ittifak ettiği, çoğunluğu “âyet” kelimesinin luğavî ve ıstılâhî anlamını yansıtan dokuz manayı ele aldık. Akabinde Taberî ve Kâsımî'nin her birinin diğer müfessirden ayrı münferid olarak âyet kelimesine yüklediği anlamlar üzerinde durduk. Bunlar ise Taberî'de üç, Kâsımî de beş ayrı manadır.

Ayrıca Kâsımî'nin içinde yaşadığı modern asrın izlerine, “âyet” kelimesinin tefsiri sırasında kullandığı bazı modern terimler üzerinden değinmeye çalıştık. Nitekim Kâsımî'nin ay ve güneşle ilgili âyetleri tefsiri sırasında modern bilimsel verilere, yıldızlar ve galaksi ile ilgili bilgilere değinmesinin yanında tenzilî ve kevnî veya aklî ve hissî âyetler gibi modern dönemde kullanılan kavramlara da yer verdiği görülmektedir. Tefsirinin çoğu, geçmiş müfessirlerin tefsirlerine dayandığı için Kâsımî'nin tefsirinin hiçbir yerinde bu kalıntılar açıkça görülmez. Nitekim kendisinden de nakilde bulunduğu için bazı yerlerin tefsirinde Kâsımî, Taberî ile mutabık düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âyet, Semantik, Etimolojik, Taberî, Kâsımî.

ABSTRACT

Concept "al-ayah" in al-Tabari and al-Kasimi
Comparative Study

ALMOHMAD, Iman
Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences
Thesis Advisor: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
August 2017, VII + 76 pages

In order to study the Qur'an Interpretation changes through the centuries. I took one word only during the research (Aya), to simplify the study.

I compared the meaning of the word (Aya) in two interpretations; Altabary, and Alqasimi, that ten centuries separated between them.

First, I studied the semantic evolution of the word from the Pre - Islamic era through the first centuries of the Islam, to the modern ages.

I collected all the phrases with the word (Aya) from the Qur'an and looked in the two interpretations for the meaning of this word. First, I mentioned the 9 similarities between the two interpretations which they are often the linguistic meaning of the word. Then I mentioned the differences, Altabary has three more interpretations, and Alqasimi has five more interpretations.

The modern ages affected Alqasimi interpretation by using some contemporary terminology in order to interpret the word (Aya). When he interprets verses containing words like sun, moon...etc. He uses words like cosmic and mental evidence, combining it with his knowledge in space science and the modern scientific inventions.

But in the other verses interpretation Alqasimi relied on other interpretations from former interpreters. Alqasimi quoted some verses interpretation from Altabari, which made similarity in some verses interpretation

Key words: Aya, Semantic, Etymological, Altabary, Alqasimi.

ÖNSÖZ

Araştırmayı giriş ve dört bölümden oluşturduk. Girişte İbn Cerîr e't-Taberî ve Muhammed Cemâluddîn e'l-Kâsımî'nin kısaca hayatlarına, izini taşıdıkları asra ve tefsirlerindeki metodun özüne temas ettik.

İlk bölümde âyet kelimesinin semantik analizi üzerinde durduk. İkinci bölümde Taberî ve Kâsımî'nin “âyet” kelimesi üzerinde ittifak ettikleri bütün manaları ele aldık. Üçüncü bölümde bu iki müfessirden her birisinin diğerinden ayrı düşündüğü manaları açıkladık. Dördüncü ve son bölümde ise Taberî ve Kâsımî'nin âyet kelimesine dair tefsirleriyle ilgili önemli gördüğümüz çıkarım ve değerlendirmeler üzerinde durduk.

Öneriler ve kaynakçayla birlikte araştırma bağlamında ulaştığımız önemli neticeleri içeren sonuç kısmıyla tezimizi nihâyete erdirdik.

Resûlullah “Size iyilik yapanı mükâfatlandırın. Eğer onu mükâfatlandıracak bir şey bulamazsanız, mükafatta(karşılıkta) bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar ona dua edin”¹ buyurmuştur. Dolayısıyla öncelikle her dâim her işin başında ve sonunda bizi her şeyden önce İslâm ve imânla nimetlendiren, sonra kitabını okuyup yüce manalarını araştırmayı nasip eden Allah’a hamd ederim.

Daha sonra bu araştırmayı satır satır okuma lütfunda bulunan ve araştırmanın sorumluluğunu üzerinde taşıyan saygı değer hocam Prof. Dr. Şehmus DEMİR’e minnettarlığımı ve şükranlarımı arz ederim. Danışmanlığımı kabul etmesi ve değerli yönlendirmelerinden ötürü kendilerine teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Görüş ve tavsiyelerini belirtme lütfunda bulunan ve tezdeki bazı hataları düzelten Yrd. Doç. Dr. Abdulaziz HALEF’e de ayrıca teşekkür ederim.

Bu uzun süreçte anlayış ve sabrının yanında desteğini de esirgemeyen değerli aileme de teşekkür ederim. Allah’tan bütün aile fertlerime hayırlı ecirler vermesini, bana ve onlara rahmet etmesini niyaz ederim.

Iman ALMOHMAD

01.08.2017

¹ EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eşas, e'l-Ezdî, e's-Sicistânî, *Sunenu Ebû Dâvud*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, E'l-Mektebutu'l-Mısriyye, Beyrut, t.y., “Zekat”, 38.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. Konunun Önemi ve kapsamı	1
B. Daha Önce Yapılan Çalışmalar	2
C. Araştırmanın Yöntemi	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TABERÎ VE KASİMÎ TEFSİRİ	3
I. TABERÎ VE TEFSİRİ	4
A. Biyografisi	4
B. Yaşadığı Dönem	5
C. Eserleri	6
D. Câmîu'l-Beyân Tefsiri	6
E. Taberî'nin Tefsirindeki Metodu	7
II. KÂSİMÎ VE TEFSİRİ	10
A. Biyografisi	10
B. Yaşadığı Dönem	12
C. Eserleri	13
D. Mehâsinu't-Te'vîl Tefsiri	14
E. Kâsımî'nin Tefsirindeki Metodu	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
“ÂYET” KELİMESİ VE TABERÎ İLE KÂSİMÎ’NİN AYET KELİMESİNE VERDİĞİ ANLAMLAR	17
I. “ÂYET” KELİMESİNİN SEMANTİK ANALİZİ	18
A. “Âyet” Kelimesinin Etimolojik Kökeni	18

B. “Âyet” Kelimesinin Cahiliye Şiirlerinde Kullanımı.....	19
1. Alâmet.....	19
2. Delil.....	20
3. Bir Kişinin Şahsı	20
4. Cemâat	21
5. İbret	21
6. Risale.....	22
7. Harika, Acaib	22
C. “Âyet” Kelimesinin İslâmî Dönemde(Kurân ve Sünnet) Kullanımı	23
1. “Âyet” Kelimesinin Terim Anlamı	23
2. “Âyet” Kelimesinin Terim Ve Sözlük Anlamları Arasındaki Münâsebet	23
3. “Âyet” Kelimesi ve Türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrarı	24
4. Kur’ân-ı Kerîm’de “Âyet” Kelimesinin Anlamları	24
5. Hadîs-i Şeriflerde “Âyet” Kelimesinin Anlamları	29
D. “Âyet” Kelimesinin Günümüzdeki Arapça’da Kullanımı	32
II. TABERÎ VE KÂSİMÎ’NİN “ÂYET” KELİMESİNİN TEFSİRİNDE	
İTTİFAK ETTİĞİ MANALAR	33
A. “Kur’ân Âyetleri” Manası.....	33
B. “İlâhî Hüküm Veya Emir Ve Nehiy” Manası	35
C. “Hüccet”, “Burhan”, “Delil” Manası	37
1. “Hüccet”, Manası	37
2. “Burhan” Manası.....	39
3. “Delil” Manası	40
D. “Alâmet” Manası.....	42
E. “İbret” Manası	45
F. “Mev’ıza” Manası.....	47
G. “Mucize” Manası	48
III. TABERÎ VE KÂSİMÎ’DEN HER BİRİSİNİN “ÂYET” KELİMESİNİN	
TEFSİRİNDE TEK KALDIĞI MANALAR.....	51
A. Taberî’nin Tek Kaldığı Manalar	51

1. “Mesel” Manası.....	51
2. “Alem” Manası	51
3. “Zikrâ” Manası.....	52
B. Kâsimî'nin Tek Kaldığı Manalar	53
1.“Havârik” Manası	53
2. “Kevnî veya Tenzîlî Âyetler(Hissi veya Aklî Âyetler – Kur'ânî veya Felekî Âyetler – Enfüsî veya Afâkî Âyetler)” Manası	54
3. “Şâhid” Manası	56
4. “Kerâmet” Manası.....	56
5. “Marifetler ve Hakikatler” Manası	56
IV. TABERÎ VE KÂSİMÎ'NİN “ÂYET” KELİMESİNİ TEFSİRLERİNE DAİR ÇIKARIM VE DEĞERLENDİRMELER	58
SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	72

KISALTMALAR

nşr.: Neşreden

t.y.: Tarih yok

y.y.: Yayın Yeri Yok

b. : Bin

bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren

haz. : Hazırlayan

ed. : Editör

h. : Hicrî

m. : Miladî

s. : Sayfa

thk. : Tahkik Eden

vd. : Ve diğerleri

şerh. : Şerh eden

s.a.v: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm sayısız ve sınırsız ilim ve bilgilerle dolu. Kur'ân, insanlara açıklanan Allah'ın âyetleridir. Biz Kuran'ın derin manalarını düşünerek onun sırlarını, cemal ve celâlini keşfederek Allah'a ibadet ediyoruz. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'in her bir kelimesi dâhi araştırmalara konu olmuştur. Nübüvvet asrından günümüze gelinceye kadar müfessir, âlim ve ilim talebelerinin çabalarıyla o kelimelerin mana köklerine inilmiş ve delaletleri tesbit edilmiştir. Çoğu zaman, ilmî meşreplerine, îtikâdî ve fikhî mezheplerine göre bu çabayı ortaya koyanların görüşleri çoğalmış, anlayışları farklılaşmıştır.

Allah, bizi, “âyet” kelimesini seçmeye ve hicri 3. asrın evladı olan İmam İbn Cerîr e't-Taberî ile hicri 13. asırda yaşamış olan müceddid Muhammed Cemâluddîn e'l-Kâsımî gibi iki değerli alimin tefsirinde “âyet” kelimesine dair yapılan yorumları karşılaştırmaya muvaffak kıldı. Bu çalışmayla, Kur'ân-ı Azîm'in ilim ve tefsir deryasına, saf bir katre katma şerefine nail olmayı umarım.

Son olarak Allah'ın yardım, rahmet, tevfik ve mağfiretini; bu mütevâzî çalışmayı rızasına uygun kılmasını ve bu çalışmayı fazlı, ihsanı, cömertliği ve zenginliğiyle kabul etmesini dilerim.

A. Konunun Önemi ve kapsamı

“Âyet” kelimesinin müştaklarıyla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de; peygamber kıssalarının akabinde, Kur'ân-ı Kerîm'den söz edilen yerlerde, tefekkür, taakkul, tedebbür ve iman etmeyle birlikte ele alınan semavât, arz, gece ve gündüzden bahsedilen ve peygamberin kafirler ve diğerleriyle muhatap olmasından söz edilen yerlerde, toplamda 382 defa zikredilmesi ve bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in bütün kelimelerindeki gibi âyet kelimesine verilen manaların tesbit edilmesi ve bu kelimeye ışık tutulması;

Müfessirin içinde yaşadığı çağ ile Allah'ın kelâmına dair yaptığı tefsir arasında bulunan irtibatı ortaya çıkartma çabası;

Taberî ve Kâsımî'den her birinin âyet kelimesine kattıkları yeni anlamların karşılaştırılması, bu konuyu ve araştırmayı önemli kılan hususlardandır.

Ayrıca “Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”(Muhammed, 47/24) âyetini rehber edinerek Allah'ın kitabı üzerinde

düşünme isteği; Âyet kelimesine yüklenen çeşitli manaları açıklama ve ortaya çıkartma gayreti; cahiliye şiiirinden başlayarak günümüze gelinceye kadar ki dönemde âyet kelimesinin manen gelişim serüvenini ve bu manaların asırlar boyunca Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerinde nasıl ortaya çıktığını araştırma arzusu; biri kadîm diğeri günümüz asrı olan herhangi iki müfessirin karşılaştırıldığı ilmî araştırmalar açısından İslâm kütüphanelerin fakirliği ise bizi bu konuyu araştırmaya sevkeden amillerdir.

B. Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Araştırma, mutâlaa' ve yoğun çabalarımıza rağmen Arapça veya Türkçe kaynak olarak -bilgi ve malumatımızca- Taberî ve Kâsımî tefsirlerinde “âyet” kelimesinin manalarının mukayesesine ışık tutan bir çalışmaya rastlamadık. Müfessirlerin yorumlarını bir tarafa bırakarak, genel şekliyle Kur'ân'da “âyet” kelimesini ele alan ve Marmara ile Erciyes Üniversitelerinde “Kur'ân'da Âyet Kavramı” ismiyle yüksek lisans tezi olarak yapılan iki çalışmanın dışında -lügat ve tefsir kitaplarının da muhtasar katkılarını ve araştırmacı Ude Halil Ebu Ude'nin “et-Tadvvuru'd-Dilali” adlı eserinde kelime hakkındaki son derece kısa araştırmasını istisnâ tutarsak- bu önemli kelimenin semantik analizini ortaya koyan muhkem ilmî bir çalışma bulamadık.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu tezi ele alırken kısaca şu aşamaları ve metotları takip ettik.“Âyet” kelimesi ve türevlerinin içerisinde geçtiği âyet-i kerimelerini ortaya çıkartmak için öncelikle tümevarım yöntemini kullandık. Sonra Taberî ve Kâsımî'nin belirlenen bu âyetleri tefsirini ortaya koyduk. Sonra “âyet” kelimesinin tefsirinde Taberî ve Kâsımî'nin ittifak ve ihtilaf ettikleri yönleri ortaya çıkartmak için karşılaştırma metodunu kullandık.

BİRİNCİ BÖLÜM
TABERÎ VE KASIMÎ TEFSİRİ

Taberi ve Kasımî'nin tefsirleri çerçevesinde "Ayet" kelimesinin tefsirinin mukayesesini yapmaya çalıştık. Çünkü onlardan biri hicri üçüncü yüzyıla diğeri ise hicri onüçüncü yüzyıla ait müfessirlerdir. Dolayısıyla aralarında on asırlık bir zaman süreci vardır. Özellikle bu iki müfessiri bizim için öne çıkartan sebep ise başka yaşadığımız çağdaki müfessirler olmak üzere sadece ayetlerin genel anlamları ve bilinmeyen kelimelerin izahıyla yetinen bir çok müfessirin aksine Taberî ve Kasımî'nin, Kur'an'daki bütün kelimelerin tefsirini yapmış olmalarıdır.

Şimdi bu iki müfessiri kısaca tanıyalım.

I. TABERÎ VE TEFSİRİ

A. Biyografisi

Muhammed b. Cerîr e't-Taberî (h.224-310) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Hâlid, e't-Taberî; tefsir, hadis, fikh, tarih ve benzeri pek çok ilimde önderdir. Pek çok ilimle ilgili ilminin genişliğini ve faziletinin enginliğini gösteren eserleri vardır. Taberî hiç kimseyi taklit etmeyen müçtehid imamlardandır.²

1. Doğumu ve Yetiştirilmesi

Künyesi Ebû Ca'ferdir. Babasına nisbetle İbn Cerîr denilir. Hicri 224 senesinin sonlarında Taberîstan'ın Âmül şehrinde doğmuştur. Bu sebeple Taberîstan ve şehrine nisbetle kendisine e'l-Âmülî e't-Taberî de denir. Babası zengindir ve Taberî'ye ilim öğrenmesi için malını infak etmiştir.³

2. İlim Öğrenmesi ve Hocaları

Taberi ilim talebine erken bir yaşta başlamıştır. Henüz yedi yaşında iken Kur'anı ezberlemiş, sekiz yaşına geldiğinde insanlara namaz kıldırarak üzere imam olmuş, dokuz yaşında iken Taberistan ve çevresindeki alimlerden hadis yazmaya başlamıştır. Taberi buluş çağını biraz geçinceye kadar doğduğu yerde eğitimine devam etmiş, daha sonra tahsilini diğer bölgelerde sürdürmüştür.⁴ Babası ilim öğrenmesi için ona mali yardımda bulunmuştur. Çektiği maddî sıkıntılarla ilgili

² İBN HALLİKÂN, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebîbekr, *Vefayâtu'l-A'yân Ve Enbiyâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk. İhsân Abbas, Beyrut, Dâru Sâdir, 1994, IV, s.191.

³ EŞ-ŞİBLÎ, Ali, *İmâmu'l-Mufessirîn Ve'l-Muhaddisîn Ve'l-Muerrihîn; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr e't-Taberî*, y.y., 2004, s.15

⁴ a. e. s. 16

olarak bir seferinde şöyle demiştir: “Babamın bana gönderdiği paralar bitince gömleğimi satacak kadar zor durumda kaldım.”⁵

Bazı önemli hocaları ise şunlardır.

Muhammed b. Hamid er-Razi (ö.248)

Umran b. Musa el-Leysi el-Basri (ö.240)

Ebu Humam Velid b. Şuca' es-Sekuni (ö.243)

Ahmed b. Muni' el-Buğavi el-Bağdadi Ebu Cafer (244)

Muhammed b. Abdulmelik b. Ebi eş-Şevarih el-Basri el-Emevi (ö.244)⁶

3. Vefatı

Taberi Bağdat'ta hicri 310 yılının Şevval ayında vefat etmiştir. Fakat hangi günde vefat ettiği ile ilgili ihtilaf vardır. O esmer tenli, siyah saçlı ve uzun sakallıdır. Bağdat'taki evine defnedilmiştir. Vefat ettikten sonra insanlar aylarca onun kabrini ziyaret etmek üzere gidip gelmişlerdir.⁷

B. Yaşadığı Dönem⁸

1. İlmî Yönü

İmam Ebû Ca'fer İbn Cerîr, ilim tedvîni ve neşrine önem verilmesinden ötürü İslam ilim tarihinin en parlak asrı; birinci ve ikinci yüzyıllardaki gibi ehlinin seçkinliği ve imân konusundaki sadâkati sünnetin yaşanıp sünnete muhalif olan durumların görünmediği yüz yıl olması sebebiyle Müslümanların büyük bir teveccühle baktığı asır olan hicri 3. Yüzyılda yaşamıştır.

Dînî ve maddî ilimler ile Arap diline dair tedvîn, te'lîf, ve tasniflerin yapılması bu asrı seçkin kılan hususlardandır.

Rivâyet tefsirlerinin ve sahih, müsnet, müstahreç ve cüzler adı altındaki -ki bunların en önemlileri Kutub-u Sitte ve Ahmet b. Hanbel'in Müsnedi'dir.- hadis kitaplarının tedvinine bu asırda başlanmıştır.

İlmî medreseler ve kütüphanelerin oluşumundaki yaygınlık, hatta buraların yapımı ve vakıflara devredilmesinde halife, emir, vezir ve tüccarların adeta birbiriyle yarıştı, bu asrın ilmî parlaklığının göstergelerindedir.

⁵ ZEHEBÎ, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Daru'l-Hadis, Kahire 2006, XI, s.171.

⁶ Bunların dışındaki diğer bazı isimler için bkz. EŞ-ŞİBLÎ, "...e't-Taberî", XII, s.165-166;

⁷ el-HATİB el-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b Sâbit b. Ahmed b. Mehdi, *Târihu Bağdâd*, Thk. Beşar Avâd Marûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1. Baskı, 1422/2002, II, s.548; EŞ-ŞİBLÎ, "...e't-Taberî", XII, s.121.

⁸ EŞ-ŞİBLÎ, "...e't-Taberî", s.9-16.

2.Siyasi Yönü

İbn Cerir, Abbâsi devletinin güçlü dönemlerinin sonunda ve zayıflamanın, zulümlerin, mevâli ve halkın üzerinde baskıların başladığı dönemde yaşamıştır. Mu'tesim'dan başlayıp Muktedir'e kadarki geçen 11 halife, Taberî'nin çağdaşdır.

3.İctimâî Yönü

Bu asırda, Arap olmayan toplulukların(acem), Arap şehirlerindeki sayıları gözle görülür şekilde artmaktadır. İslâm hilâfet sancağı altına onları da girdirmek için kendileriyle halifelerin akraba olması sebebiyle Türk ve Persler'in Irak topraklarında yayıldığı görülmektedir.

Ne varki Taberî'nin yaşadığı belde dinî yapı, düzensizdir ve Ehl-i sünnetle birlikte pek çok gruptan oluşmaktadır. Taberîstan'da Mu'tezile, Cehmiyye, kollarıyla birlikte Râfiziyye bulunmaktadır. Kuzeyinde Batiniyye, Mürcie ve Hariciler vardır.

C. Eserleri

Taberî gününün bir kısmını yazı yazmaya ayırıyordu. Onunla aynı dönemde yaşayan biri şöyle demiştir: “Taberî kırk yıl boyunca her gün günde 40 sayfa yazıyordu”.⁹

Onun en önemli eserleri şunlardır:

Kitabu't-Tefsir (Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an)

Kitabu't-Tarih (Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk)

Kitabu'l-Kırâat ve'l-Aded ve't-Tenzîl

Kitabu İhtilâfi'l-Ulemâ

Kitabu Ahkâmı Şerâi'i İslam

Kitabu'l-Hafîf (Muhtasar bir fıkıh eseridir.)

Kitabu't-Tefsîr fi Usuli'd-Din

Kitabu Tehzibi'l-Asar (Bu kitabı bitirmeden önce vefat etti.)¹⁰

D. Câmiu'l-Beyân Tefsiri

Taberî'nin hiç şüphesiz en önemli eserlerinden biri Camiu'l-Beyân tefsiridir. Fakat Taberî tefsirini yazmadan önce içinde bir takım çekinceler taşımıştır. Taberî'nin tefsirini yazmaya başlamadan önce bir çekincesinin olduğu şu sözlerinden

⁹ EŞ-ŞİBLÎ, “...e't-Taberî”, s. 94

¹⁰ ES-SÜBKÎ, Tacuddin b. Abdilvehhab ibn Takiyyuddin, *Tabakatu Şafiiyyeti'l-Kübra*, Thk. Mahmud Muhammed Tanahi, Abdulfettah Muhammet el-Halevi, Daru'l-Hicr, 1413, III, 121.

anlaşılmaktadır: “Ben bu tefsirin yazımını geciktirdim. Allaha otuz yıl önce niyet ettiğim şey konusunda bana yardımcı olması için dua ettim ve o da duamı kabul etti.”

Daha sonra tefsirini imla ettirmek istediğinde arkadaşlarına “Kur’an için bir tefsir yazar mısınız?” dedi. Arkadaşları “miktarı ne kadar olacak” dediler. “Otuz bin varak olacak” diye cevap verdi. Arkadaşları “Bu eser bitene kadar ömürler tükenir” dediler. Bunun üzerine o da bu eseri otuz bin varak yerine üç bin varakta onlara özetledi.¹¹

İbn Huzeyme, Taberî ve tefsiri hakkında “Tefsirine başından sonuna kadar baktım. Yer yüzünde İbn Cerîr’den daha alimini tanımıyorum” demektedir. Ebu Hâmid İsfirâyînî “Bir kişi Taberî’nin tefsirini öğrenmek için Çin’e gitse bu yolculuk o tefsir için çok sayılmaz.” sözüyle Taberî ve tefsirinin önemine dikkat çekmiştir.¹²

E. Taberî’nin Tefsirindeki Metodu

İbn Cerîr, Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân isimli kitabını hicri 283’den 290’a kadar öğrencilerine yazdırmıştır. Kendisine 306 senesinde okunmuş, Âlimler de kitabın yazımıyla ilgili bu tarihi esas almışlardır.

Taberî tefsirinin başında, içerisinde ulumu’l-kur’ân meselelerine dair bilgilerin yer aldığı ilmî bir mukaddimeye yer vermektedir. Sonra Fatiha suresiyle başlayarak Nâs suresiyle tefsirini bitirmektedir. Tefsirindeki metodu şöyledir:Tefsir yapmak istediği âyeti kısımlara bölüp cümle cümle tefsirini yapmaktadır. Bu cümle üzerine yoğunlaşmakta, şâyet onunla ilgili müfessirler arasında ihtilaf yoksa cümleyi tefsir etmekte ve akabinde; “Bu konuda bizim söylediklerimize benzer Ehl-i Te’vil şöyle söyler.”(وبنحو الذي قلنا في ذلك قال أهل التأويل) ifadesini kullanmaktadır. Şâyet cümleyle ilgili müfessirlerin ihtilafı varsa yine cümlenin tefsirini yapmakta sonra ise ihtilaf üzerinde durarak “Ehl-i Te’vil bunun te’vili konusunda ihtilaf etti. Onlardan bir kısmı bu cümleyle ilgili bizim söylediklerimize benzer şeyler söyledi.” demektedir. Bazen tefsir edilen parçadan sonra müfessirlerin ihtilafını bizzat zikremektedir. Sonra kendi tercihini ortaya koyarken cümlenin tefsirini yapmaktadır.

¹¹ MUNÎ’ Abdulhalim Mahmut, *Menahicu’l-Müfessirin*, Daru Kutubi’l-Mısriyye, Kahire, 1421, s. 41-42.

¹² EZ-ZEHEBÎ, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XI, s.168.

- Başkalarına ait sözleri şu usulpla aktarması Taberînin adetlerindedir. “Bazıları şöyle dedi.”(فقال بعضهم) der sonra söylerini aktarır veya “Bunları söyleyen kişi zikretti.”(ذكر من قال ذلك) der ve akabinde kendilerine ulaşan isnatlarla sözlerini kendilerine dayandırarak ifade eder. Yine “Başkaları söyledi.”(وقال غيرهم، وقال آخرون) diyerek sözlerini zikreder. Onların sözlerini aktarmayı bitirdiğinde doğru gördüğü beyanı tercih eder. Bu durumda da genellikle kullandığı ibare şu olur: “Ebû Ca’fer şöyle söyledi. Bana göre en doğru söz, (şunu) söyleyen kişinin sözüdür.”(قال أبو جعفر : والقول الذي هو عندي أولى) (بالصواب ، قول من قال). Veya buna yakın bir ibare kullanır ve tercihini ve tercihinin dayanaklarını ortaya koyar. Dayanakları genellikle ilmî kâidelerdir ki bu kaideler tefsirinde onu ayrıcalıklı bir konuma çıkartmaktadır.
- Taberî kendisinden önceki sahabe, tabiîn ve tebeu tâbiîn olmak üzere üç tabakadan müfessirlerin sözlerini de nakleder. Genellikle tercih etmede tabakalar arasında ayırım yapmaz. Bazen tebeu tâbiîn sözünü veya tabiîn sözünü sahâbe sözüne önceler. Özellikle sebab-i nuzûlle ilgili mevzular olmak üzere bazı yerlerde ise sahâbe sözünü öncelemektedir. Ayrıca Taberî, bir sözle ilgili isnatlar birden fazla olsa bile, seleflerinden gelen sözü, bütün isnatlarıyla aktarmaya çalışır.
- Selefîn sözlerine muhalif Arap dilcilerinin kelimalarına cevap verir. Onların sözlerine ancak âyet pasajlarına dair seleften vârid olan hiçbir şey olmadığı zaman itimad eder. Dil âlimlerini zikrettiğinde nadiren isimleriyle zikreder. Bunun yerine, “Basralı bazı nahivciler şöyle dedi.” sözünde olduğu gibi onları, kendisiyle ün kazandığı ilimlere ya da yaşadığı şehirlere nisbet eder. Dilcilerden genellikle irabla ilgili hususlarda rivâyette bulunur.
- Taberî başkalarının tefsir ettiği mananın doğruluğuna ve bağlamıyla uygunluğuna bakar. Bu tefsirindeki genel metottur. Aktardığı sözler arasında tercih ederken mananın doğruluğuna dikkat eder.

- Taberî aktardığı sözlerin isnâd derecelerini nadiren açıklar. Senet tenkîdi, onun tefsir metodunda yoktur.
- Cumhurun sözünü başkalarının sözünden önce zikreder. Bazen cumhurun sözünü icmâ, onlara muhalif olan görüşü ise şâz olarak ifade eder.
- İsrâiliyyata dayanan rivâyetlerden uzak durmaz. Çünkü bunları selefdan nakledilen rivayet ve eser olarak değerlendirir. Bu sebeple bazen manayı, söz konusu rivayetlerde ayetin anlamını açıklayan genel mana üzerine bina ettiği görülmektedir.¹³



¹³ Suudî Arabistandaki Mülk Üniversitesi hocalarından Musâid e't-Tayyar'ın *Mulahhas Fî Menheci't-Taberi Fî Tefsîrihi* adlı makalesinden manen nakildir. Bkz. <https://vb.tafsir.net/tafsir95/#.WLktgThBcqL>

II. KÂSİMÎ VE TEFSİRİ

A. Biyografisi

Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım e'l-Hallâk, Huseyn sülâlesindedir (h.1283/1332; m.1866/1914).¹⁴ e'l-Hallâk ismiyle ma'rûf ve asrında Şam fakihî ve sâlihî olan dedesi şeyh Kâsıma nisbetle e'l-Kâsımî ismiyle bilinir. Babası Muhammed Saîd fakih ve edîbtir. Hayatın başında ticaretle meşğul olmuş ise de sonra bırakmıştır.¹⁵

e'l-Kâsımî, ortaya koyduğu pekçok ilmî eserle ve asrının çoğu emaresine benzemeyen yenilikçi, aydın fikirlerle mücehhez zamanının önde gelen alimidir. O, Şam ve çevresinde yenilik sancağının taşıyıcısı ve fikir ve içtihadı dayanan ilmî kalkınma davetçisidir.¹⁶

Muhammed Reşit Rıza onun hakkında şunları söylemektedir:

“O Şam allâmesi, İslâm ilimlerinin nadir bulunan bir müceddidi, ilim, amel, eğitim, ahlak, te'lifle ilgili sünneti ihyâ edicisi, selefin yolu ile zamanın gerektirdiği ilerleyiş arasında bağlantı kuran köprülerden biri, fakih, müfessir, muhaddis, edebiyatçı, sanatkar, muttekî, ağzı dualı, yumuşak huylu, iffetli, nezih, güzel tasnifleri, iknâ edici araştırmaları bulunan bir zattır.”¹⁷

1. Doğumu ve Yetişi

e'l-Kâsımî, hicri 1283'de Cemâdiye'l-evvel ayının pazartesi sabahı, Şam'ın kunuvât mahallesinde doğmuştur. İlim ve takvâ ile bilinen bir evde yetişmiştir. Üstlendiği misyona yönelmesinde bu ortamın büyük bir etkisi vardır. Allah onu bu konuda seçmiştir.¹⁸

Hicri 1313 senesinde hasetçileri, kendisini dinde yeni bir mezhep kurmakla itham etmiş ve ismini de “Güzel Mezhep” koymuşlardır. Bunun üzerine hükümet, pek çok Şam ulemasıyla birlikte Kâsımî'yi tutuklamış ve sorguya çekmiştir. Kâsımî bu ithâmı red etmesiyle birlikte serbest bırakılmıştır. Hükümet de hem kendisinden hem de Şam halkından özür dilemiştir. Bu sebeple evinde tefsir, edebiyat ve İslâmî ilimlerle ilgili ders verme ve tasnifler kesintiye uğramıştır.¹⁹

¹⁴ EZ-ZİRİKLİ, *A'lâm*, II, s.135

¹⁵ EL-KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım, *Mehâsinu't-Te'vil*, Thk. Muhammed Basıl uyûnu'l-esved, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, h.1418, I, s.1

¹⁶Abdurrahman b. Muâza, *Cemâluddîn el-Kâsımî ve Kitabı Mehâsinu't-Te'vil bkz.* <https://vb.tafsir.net/tafsir36/#.WPRrcbhdJdg>

¹⁷ MUNÎ' ABDULHALİM, Mahmut, *Menâhucu'l-Mufessirîn*, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kâhire, 1421, s.296.

¹⁸ EZ-ZİRİKLİ, *A'lâm*, II, s.135.

¹⁹ EZ-ZİRİKLİ, *A'lâm*, II, s.135.

2. İlim Öğrenmesi ve Hocaları

Şam'da oturan Türk ve Ezher alimlerinin yanısıra zamanında bilinen Şam ulemasının elinde yetişmiştir.²⁰ Bütün hocaları ona ve dehasına hayranlık duymakta ve faziletini ikrar ederek onun parlak bir geleceğinin olduğunu belirtmektedirler.²¹

Babasının verdiği dersleri ondan sonra yeniden başlatma görevinin yanında daha ondört yaşlarında iken kendisinden bazı talebeleri okuması talep edilmiştir.²²

Kasimi'nin bazı hocaları şunlardır:

- Babası Şeyh Said Kasimi
- Hafız muammer Şeyh Abdurrahman Bin Ali Şihab el-Mısrî
- Mahmud Efendi bin Muhammed Mustafa el-Kusi
- İbn Sinan olarak muşhur olan Şeyh Reşid Efendi
- Şamda Şeyhu'l-Kurra olarak bilinen Ahmed Hilvani
- Şeyh Bekri Bin Hamid El-Baddal
- Şeyh Muhammed bin Hani en-Nakşibendi
- Şeyh Hasen Bin Ahmed Bin Abdulkadir Cebine ed-Dusuki
- Mahmud Efendi el-Hamzai
- İmam Tahir bin Ömer el-Amidi
- Şeyh Muhamme et-Tantavi el-Ezheri²³

²⁰ ZAFER E'L-KÂSİMÎ, *Cemâluddîn e'l-Kâsimî ve Asruhu*, el-Matbaatu'l-Hâşimiyye, Şam, 1.Baskı, 1965, s.23-9

²¹ MUHAMMED MEHDÎ, El-İstanbulî, *Şeyhu's-Şâm Cemâluddîn e'l-Kâsimî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985, s.17.

²² ZAFER E'L-KÂSİMÎ, *Cemâluddîn e'l-Kâsimî ve Asruhu*, s.35.

²³ ZAFİR KASİMÎ, *Cemaluddin Kasimi ve Asruhu*, s.23-29; Günay, Mehmet, *Cemalüddin el-Kasimi ve Fıkhi Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991,14-15; KALKAN, GÖKÇEN, *Cemaleddin Elikasimi ve Tefsirdeki Metodu*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum – 2007, 11-12.

Kâsimî, kendisine muhalefet edenlere karşı yumuşaklığı ile bilinir. Kendisine çok şiddetli husumet besleyenlere karşı bile yalnızca en güzel şekilde mücadele eder. Darda ve fakir olanlara cömert ve eli açıktır. Kâsimî'nin "Ben hayatımda üzülmüş sarsılacağı korkusuyla, babama, arkadaşının ya da akrânının ölüm haberini vermedim." sözü onun ana-babaya iyilik konusundaki en güzel örnekliklerindedir. O iffetli ve sorumludur. Seçkin kişilerin yanına gelip gitmeden sakınmaktadır. Muhammed Reşit Rıza, onu "ahlak, edeb ve karakter konusunda gördüğüm en kâmil insan" şeklinde tavsif etmektedir.²⁴

3. Vefatı

Cemaleddin Kasımı, ilim talebi ve oradaki nadir eserleri okumak üzere gittiği Filistin yolculuğundan dönerken Humma hastalığına yakalandı. Bu hastalıkla bir süre mücadele ettikten sonra ruhunu teslim etti. 1914 yılında vefat eden Kasımı, Dımaşk'taki Babu's-Sağır kabristanına defnedildi. Onun cenazesine büyük bir katılım sağlandı ve onun talebelerinden bir çoğu onun arkasından mersiye okudu.²⁵

B. Yaşadığı Dönem

1.Siyasî Yönü

Kâsimî Osmanlı Devleti'nin iki farklı döneminde yaşamıştır. İlk dönemde devlete üç halife hükmetmiştir. Abdulaziz, V. Murat ve II. Abdulhamid. İkinci dönemde ise Sultan Mehmet Reşat döneminde gerçekte yönetimi elinde tutanlar İttihad ve Terakki Partisi yöneticileridir. Zikredilen 3 halife zamanında bütün Arap şehirleri büyük Osmanlı Devleti'nin bir parçası sayılıyordu. Türk şehirlerinin hakları onlarında hakkı, sorumlulukları onlarında sorumlulukları altındaydı. Bununla birlikte şehirlerde yaşayan Arap halkına, Arap dili ve sultanın kendileriyle şeref bulduğu İslâm dini ve Kur'ân-ı Kerîm diliyle kendi okullarında eğitim verme konularında tam bir hürriyet verilmekteydi. İttihad Ve Terakki Partisi hakimiyeti ele geçirdiğinde ise bütün şehirlerde resmi dilin Türkçe olduğunu duyurdu ve böylece türkleştirme siyasetine başladılar.²⁶

²⁴ MUHAMMED MEHDÎ, *Şeyhu'ş-Şâm Cemâluddîn e'l-Kâsimî*, s.21.

²⁵EL-YASİN, Süleyman b. Abdullah, *Cemâluddîn el-Kâsimî*, s.95.
<https://ar.islamway.net/article/56583/> 2016

²⁶ MUDÎ' E'L-MURÂBIT, *E'n-Nûr ve'n-Nâr fî Mektebeti Anber*, Dâru'l-Fikr, Şam, 1.Baskı, 1991, s.21.

Kâsimî'nin yaşadığı dönemde Şam'ı o zamana kadar gelen en değerli 19 vali yönetti. Onların döneminde Şam geçmiş dönemlere kıyasla siyasî istikrara ve güvene kavuştu.²⁷

2.Sosyal Yönü

Şam ve çevresi kozmopolittir. İçerisinde Şia, mutevâlî²⁸, Durzî gibi kendilerini İslâma nisbet eden gruplar, Hristiyan ve Yahudilerle birlikte, Kürt, Süryani, Türk, Çerkez, Boşnak, Ermeni gibi pek çok göçmen ırk da bulunmaktadır.²⁹

Kâsimî'nin yaşadığı dönemde, Şam ve çevresinde, geçmişte yaşananan kapkara günlere kıyasla genel anlamda ilmî ve kültürel bir kalkınma başlamıştır. Bu durum devlet okullarının yapılması, matbaaların açılması, yayınevlerinin kurulmasıyla kendini göstermiştir.³⁰

Yine bu dönemde gözle görülür şekilde sûfî tarikatler artmıştır. Şam'da en önem verilen ve en yaygın olan tarikatler, Nakşibendî ve Şâzelî tarikatleridir. Fakat cehalet ve eğitimsizlik, tarikat müntesiplerinden çoğunun, tasavvufun hakikatini kavrayamamasına neden olmuştur. İçlerine pek çok hurâfe girmiştir. Cahil insanlar, adak adama ve sıkıntılarını gidermeleri için yardım dileme seviyesine varacak kadar sâlih insanların kabirlerini ta'zîm etmeye, nazarlık ve benzeri batıl inançlara inanmaya başlamışlardır.

Bu dönemde Şam ulemâsında te'lîfe karşı bir bıkkınlık, ellerindeki kitaplarla yetinme, yeni şeylere karşı tavır ve müstağnîlik görülmektedir. Onlardan sadece biri (Kâsimî) ömrünü okumaya ve okutmaya adanmıştır.³¹

C. Eserleri

e'l-Kâsimî, kırkdokuz sene yaşamış, yüze yakın eser geride bırakmıştır. Bununla birlikte çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan pek çok araştırması bulunmaktadır.³²

²⁷ NEZZÂR ABÂZA, *Şam'daki Modern Reformculardan Biri; Cemâluddîn e'l-Kâsimî*, Dâru'l-Kalem, Şam, 1997, s.19.

²⁸ Suriyede yaşayan bir Şii grup müntesibi için kullanılan bir kelimedir. Bkz. LUWÎS, Malûf, *Muncid fi Luğa*, Tahran, 1379, s.919; MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s.1014.

²⁹ NEZZÂR ABÂZA, “.. Cemâluddîn e'l-Kâsimî”, s.41.

³⁰ NEZZÂR ABÂZA, “.. Cemâluddîn e'l-Kâsimî”, s.48.

³¹ NEZZÂR ABÂZA, “.. Cemâluddîn e'l-Kâsimî”, s.55-7, 104.

³² Abdurrahman b. Muâza, *Cemâluddîn e'l-Kâsimî ve Kitabı Mehâsinu't-Te'vîl* bkz. <https://vb.tafsir.net/tafsir36/#.WPRrcbhdJdg>, Zirikli, el-A'lam, II, 135

Zirikli bunların yetmiş ikisine muttali olduğunu ifade ederek bunlardan en önemlilerini şöyle sıralar.

1. Mehâsinu't-Te'vîl(17 ciltlik Kur'ân-ı Kerîm tefsiri)
2. Kavâidu't-Tahdîs Min Funûni Mustalahi'l-Hadîs
3. Islâhu'l-Mesâcid Mine'l-Bide'i Ve'l-Avâid
4. Ta'tîru'l-Meşâm, Fî Meâsiri Dîmeşk E's-Şâm(4 ciltlik yazma eser)
5. Delâilu't-Tevhîd
6. Dîvânu Hatab
7. E'l-Fetvâ Fî'l-İslâm
8. İrşâdu'l-Halk İla'l-Amel Bi Hayri'l-Berk
9. Nakdu'n-Nesâihi'l-Kâfiye
10. Mev'izetu'l-Muminîn(Gazzâliye ait İhyâu Ulûmi'd-Din'in Özeti)
11. Şerefu'l-Esbât
12. Tenbûhu't-Tâlib İla Ma'rifeti'l-Farz Ve'l-Vâcib³³

D. Mehâsinu't-Te'vîl Tefsiri

Bu tefsir Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını kapsayan bir tefsirdir. Hicri 1376, miladî 1957'de İhyâu'l-Kutubi'l-Arabiyye Yayınevi tarafından, Muhammed Fuâd Abdalbâkî'nin tahkikiyle, ilk baskısı 17 cilt olarak yapılmıştır. Sonraki baskısı hicri 1418'de Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yayınevi tarafından, Muhammed Basıl Uyûnu's-Sevde'nin tahkikiyle, 9 cilt olarak yapılmıştır ki bu baskı bizim de çalışmamızda esas aldığımız nüshadır.

Kâsimî bu eserine; tefsir ve tefsirle ilgili meselelere ve pek çok ilim ve bilgiyi kapsayan problemlere dair uzun bir mukaddime ile başlamaktadır. Nitekim bu mukaddime Kâsimî'nin bazı görüşlerini ve en çok müracaat ettiği alimlerin uzun nakillerini içermektedir.

Kâsimî tefsirini yazmaya, gençlik yıllarında hicri 1316'da, 33 yaşındayken başlamıştır. Vefatından üç sene öncesi olan 1329 senesine kadar da bu tefsirini gözden geçirmiştir.

³³ EZ-ZİRİKLİ, *A'lâm*, II, s.135.

E. Kâsımî'nin Tefsirindeki Metodu³⁴

1. Kâsımî, tefsirinde âyetin öncesi ve sonrasıyla münasebetini göstermeye çalışmaktadır. Bazen bunu Bikâî ve benzeri kişilerden nakille bazen de kendi yorumlarıyla yapmaktadır.

2. Kâsımî, tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'le irtibatlı Mekkî-Medenî ve buna dair âyet sayıları, isimlendirme sebebi, ona ait diğer isimler, sebab-i nuzuller, Nâsih-Mensûh gibi bazı ilimlerden ve bu ilimlerle ilgili kendi görüşleriyle birlikte alimlerin de fikirlerinden bahsetmektedir.

3. Kâsımî, Kur'ân-ı Kerîm kelimelerine dair rivâyet edilen bazı kıraat vecihlerini de aktarmaktadır. Fakat karaatin tamamını almamaktadır. Bazen şaz olduğunu söylemeden şaz kıraatleri, bazen de kıraat imamının ismini zikretmeksizin kıraatini nakletmektedir.

4. Kâsımî, âyetin tefsirlerini yaparken âyette geçen kelimelerin manalarını açıklamaktadır. Bunu ya itimad edilen arapça sözlüklerden naklederek ya da kendi açıklamalarıyla yapmaktadır.

5. Kâsımî, âyetlerle ilgili, bazı kelime ve ibarelerinin ifade biçimindeki hikmeti, lafızların takdim ve te'hîri, zahiren tekrar sanılan yerlere dair izahlar gibi bazı edebî açıklamalarda bulunabilmektedir.

6. Kâsımî, tefsir edeceği âyetlerin nahivle ilgili meselelerini veciz bir şekilde arzetmektedir. Bazı Kur'ân kelimelerinin i'râblarını genişçe ele almaktadır.

7. Kâsımî, arasıra âyetlerin bazı i'câz yönlerini zikretmektedir.

8. Kur'ân'ı Kur'ânla, Kur'ân'ı sırasıyla Peygamber, sahabe ve tabiîn sözleriyle tefsir etmeye çalışmaktadır.

9. Kâsımî'nin tefsirinde hadîs-i şeriflerin çokça zikredildiği görülmektedir. Hadîs-i şerifin olmadığı sayfa çok azdır. Buharî ve Müslimin Sahihleri ile sünen kitaplarında rivâyet edilen hadisleri tercih etmektedir. Kâsımî'yi ayrıcalıklı kılan özelliği hadislere olan vukûfiyeti ve bu konudaki uzmanlığıdır. Ne var ki, bazen âyetin tefsiriyle ilgili olmayıp genel bir konudan bahseden bazı hadislerin üzerinde haddinden fazla durmaktadır.

³⁴ ABDURRAHMAN YUSUF, e'l-Cemel, "Menhecû'l-Kâsımî Fî Tefsîri Mehâsinu't-Te'vîl" , *İslâm Üniversitesi Dergisi*, C.11, S.1, 2003, s.87-146.

10. Bazı olaylarla irtibatlı olan âyet tefsirlerinde siyer kaynaklarında geçen bazı hadiselerden de bahsetmektedir.

11. Tefsir edeceği âyetteki arapça kelimelerin manalarını açıklamakta ve ayete getirilebilecek itirazları zikrederek bu itirazlara cevap vermektedir.

12. Kâsımî'nin tefsirinde ilmî meselelere ve ilmî içerikli âyetlere ehemmiyet verildiği görülmektedir. Özellikle bazı âyetlerin tefsirinde Astronomi alimlerinden nakillerde bulunmaktadır. Bununla birlikte ilme işaret eden bütün âyetleri ele almamaktadır.

13. Yine Kâsımî'nin tefsirinde özellikle tefsirin mukaddimesinde, itikâdda selefin mezhebini anlatmaya ve bu mezhebe davete çaba sarfedildiği görülmektedir.

14. Kâsımî'nin tefsiri aynı zamanda Mutezile, Şia, Kaderiyye gibi batıl itikâdî fırkalara, Ehl-i Kitab'a ve diğerlerine reddiye de içermektedir. Bu genellikle Ehl-i Sünnet ile diğer fırka ve dinler arasında yorum farklılığın yaşandığı âyet tefsirlerinde görülmektedir.

15. Kâsımî, ahkâm âyetlerini tefsir ederken garip kelimelerin manalarını açıklayıp genellikle tafsîlâta girmeksizin âyetlerden çıkartılan hükümlere değinmektedir.

16. Tefsirinin bazı yerlerinde, âyet tefsiriyle bağlantısı uzak olan bazı konular, anti parantez çokça ele alınmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
“ÂYET” KELİMESİ VE TABERÎ İLE KÂSİMÎ’NİN AYET
KELİMESİNE VERDİĞİ ANLAMLAR

I. “ÂYET” KELİMESİNİN SEMANTİK ANALİZİ

A. “Âyet” Kelimesinin Etimolojik Kökeni

Çalışmamız esnasında gördük ki “Ayet” kelimesi Arapça bir kelimedir.³⁵ Isfehânî “âyet” kelimesinin “التَّائِي” “yerleşmek”, “ikâmet etmek” anlamlarına gelen “teeyyâ”, “yeteeyyâ”, “teeyyiye” (تَأْيًا يَتَأْيًا تَأْيًا) babından müştâk olduğunu belirtmektedir.³⁶ Kumeyt, “Dünya da bir yolcu gibi kal... Otur. (تَأْيًا) Çünkü sen zelil aşağılanmış değilsin.” ifadesinde “otur.” anlamında “teeyye” kelimesini kullanmaktadır.³⁷

Nahivciler âyet kelimesinin aslı ve vezni konusunda ihtilaf etmişlerdir. Halil b. Ahmed aslının “fealetun” (فَعْلَةٌ) vezninden “eveyetun” (أَوَيْتٌ) olduğunu söylerken³⁸, Kisât ise aslının “fâiletun” (فَاعِلَةٌ) vezninden “âminetun” örneğindeki gibi “âyiyetun” (أَيِيَةٌ) olduğunu, iki aynı harfin yan yana gelmesiyle idğâm yapılarak ilk yâ’ (ي) harfinin hazfedildiğini ve tek yâ’ (ي) harfiyle kelimenin “âyet” (أَيَّة) ‘e dönüştüğünü ifade etmiştir.

Sibeveyh, Ahfeş ve Ferrâ ise kelimenin aslının “fe’letun” (فَعْلَةٌ) vezninden “hemze” (هَمْزَةٌ) gibi yâ’ (ي) harfinin şeddesiyle “eyyetun” (أَيَّة) olduğunu, sakin olan ilk “yâ” (ي) harfini de şeddeli okumanın zorluğundan ötürü “elif” (ا) ‘e tebdil ettiğini ve kelimenin “âyet” (أَيَّة) şekline dönüştüğünü belirtmektedirler.³⁹

Âyet kelimesinin çoğulları “Ây” (أَي), “Âyây” (أَيَاي), “Âyât” (أَيَاتٌ) formlarında gelmiş olup nadir de olsa cemu’l-cem olarak med ve hemze ile “Âyâun” (أَيَاءٌ) kullanılmaktadır. Şair bu kelimeyi şöyle kullanmaktadır.

³⁵ Cengiz Yağcı, “Ayet”, Şamil İslam Ansiklopedisi, Genel Yönetim ve Redaksiyon: Ahmet Ağırakça, I-VI, İstanbul 1990, Şamil Yayınevi, I, I, 179

³⁶ İSFAHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb, *el-Mufredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Şam, Dâru'l-Kalem, Beyrut, e'd-Dâru'l-Şâmiyye 1. Baskı, 1412, I, 101-2

³⁷ KAZVÎNÎ, İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed Zekeriyâ, *Mû'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1399/1979, I, s.167.

³⁸ ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak Murtezâ el-Huseyni, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Heyet, Dâru'l-hidâye, t.y., XXXVII, s.122-3.

³⁹ ED-DÂNÎ, Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer Ebû Amr, *E'l-Beyân Fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Ğânim Kudûrî e'l-Hamd, MERkezu'l-Mahtûtât ve't-Turâs, Kuveyt, 1. Baskı, 1414/1994, I, 125-6.

“Bu zaman, sıkıntı ve faydasız şeylerinden başka bir eser(آيئة) bırakmadı.”⁴⁰

Yukarıda zikredilen bütün cem’ sigaları mevcut olup arap dilinde kullanılmakla birlikte bazıları diğerlerinden daha çok şöhret bulmuştur.

B. “Âyet” Kelimesinin Cahiliye Şiirlerinde Kullanımı

Şiirleri bağlamında incelediğimizde Câhiliyye dönemindeki insanların sözlerinde “âyet” kelimesinin pek çok manada kullanıldığını görmekteyiz. Ayet kelimesi hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır. O manalar üzerinde duralım.

1. Alâmet

Dil açısından “Ayet” kelimesi için en önemli manalardan biri alâmet manasıdır. Bu kelime Arapça ve diğer sözlükler de kullanılmıştır.⁴¹

Görülen veya işitilen alâmet manasıdır. O, gizli bir şeyi, hedefi ya da bir yönü gösteren işârettir.⁴² Mesela yolun âyeti, yolcuların yolda gördüğü alâmetlerdir. Alâmetlerle yönünü araştırır ve onu kendisine rehber edinerek oraya doğru gider.⁴³ Ayrıca bir insanın tanımamıza yardımcı olan saçının rengi, boyu ve gözlerinin rengi gibi özellikleri de alâmet olarak ifade edilir.⁴⁴

Cahiliye şairlerinden Nâbiğa Zibyânî’nin;

تَوَهَّمْتُ آيَاتٍ لَهَا فَعَرَفْتُهَا لَسْتِنَا أَعْوَامٌ وَذَا الْعَامُّ سَابِغٌ

“Alâmetlerin ona ait olduğunu sandım. Yedi sene geçtikten sonra⁴⁵ onu bildim.”

şiirinde “ayât” kelimesi alâmet manasıdır.⁴⁶

⁴⁰ İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, E'l-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır Beyrût, 3. Baskı, 1414, XIV, s.61; ZEBÎDÎ, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXVII, s.122-4

⁴¹ HALÎL B. AHMED, Ebû Abdurrahman el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, Thk. Mehdî Mahzûmî-İbrâhîm Samerrâî, Dâru ve Mektebetu Hilâl, Beyrût, t.y., VIII, s.441; CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd, *Tâcu'l-Luğa ve Sîhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr, Beyrût, 4. Baskı, 1407/1987, VI, s.2275; FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed Ya'kûb, *e'l-Kâmusu'l-Muhît*, Thk. Heyet, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 8. Baskı, 1426/2005, I, s.1261; ZEBÎDÎ, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXVII, s.122; ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed, b. Abdullah, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kâhire, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-arabiyye, 1376/1957; I, 266.

⁴² Ahmet Ateş, *Ayet, İA- İslam Alemi Tarih, Coğrafya Etnografya Ve Biyografi Lügati*, IXIII, İstanbul 1970 Milli Eğitim Basımevi, II, 62

⁴³ ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhîlu İ'câzi'l-Kurân*, Dâru'l-Medenî, y.y., t.y., s.126

⁴⁴ ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İzmir 1999, Nil Yayınları.

⁴⁵ Şiirde sözü uzatarak zahiren “yedinci seneye beraber altı sene geçtikten sonra” denilmektedir. Yedi sene geçtikten sonra demek bu uzatmaya ihtiyaç bırakmamaktadır. Bkz. eş-ŞEYZERÎ, Ebu'l-Muzaffer, Mueyyidu'd-Devle, Usâme b. Murşid, *E'l-Bedî' Fî Nakdi's-Şi'r*, Thk. Ahmed Ahmed Bedevi, Hamid Abdulmecid, e'l-Cumhûriyyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, y.y., t.y., s.142.

Güneşin âyeti, onun ışığıdır. Çünkü ışık güneşin alameti gibidir.⁴⁷

Dolayısıyla “her şeyin bir “âyet”i vardır.” demek “her şeyin kendisine delalet eden bir alameti vardır.” anlamındadır.

2. Delil

Aynı şekilde “âyet” kelimesinin dil bakımından manalarından biri de “Delil”dir.⁴⁸

Arap, yaşanmış bir hadiseyle ilgili, bu hadiseden bahseden kişinin güvenilir olduğu ve hadiseyi duyanda şüphe uyandırmayan delil olarak getirilen her şeyi âyet olarak isimlendirmektedir.⁴⁹

Cahiliye şairlerinden e'l-Himâmu'l-Murrî bir şiirinde;

ولكنْ خُدُونِي أَيَّ يَوْمٍ قَدَرْتُمْ عَلَيَّ، فَحَزُّوا الرَّأْسَ أَنْ أَتَكَلَّمَا
بَأَيَّةِ أَنِّي قَدْ فَجَعْتُ بِفَارِسٍ إِذَا عَرَدَ الْأَقْوَامُ أَقْدَمَ مَعَلَمَا

Ancak siz güç yetirebileceğiniz bir gün beni yakalayın. Başımı da kesseniz kavimler korkup kaçtığında açıkça öne atılan süvarinin öldüğü haberinin delili üzerine konuşacağım.⁵⁰

Burada âyet kelimesi salt görme ve işitme yoluyla tam olarak bildikleri bir şeyi gösteren delil manasındadır.

3. Bir Kişinin Şahsı

Araplar, uzaktan ya da karanlıkta eşkâli açık seçik belli olmadan görülen adamın şahsı, cismi için de “âyet” kelimesini kullanmaktadır.⁵¹ Âyet kelimesi bu anlamda görülen şeyin şahsını yüceltmek içindir. İnsan olduğuna işaret eden şey, âyettir.

⁴⁶ HASAN ŞURRÂB, Muhammed b. Muhammed, *Şerhu 'ş-Şevâhidi 'ş-Şi'riyye Fî Emâniti'l-Kutubi'n-Nahviyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1.Baskı, 1427/2007, II, s.101; Ali e'l-Cundî, *Fî Târihi'l-Edebi'l-Câhili*, Mektebetu Dâri't-Turâs, 1.Baskı, 1412/1991, I, s.407.

⁴⁷ KAZVÎNÎ, *Mû'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I, 169.

⁴⁸ ZEBÎDÎ, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXVII, s.127.

⁴⁹ ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhulu İ'câzi'l-Kurân*, Dâru'l-Medenî, y.y., t.y., s.128

⁵⁰ MUFAZZAL b. Muhammed b. Ya'lâ, *Mufazzaliyyât*, Thk ve Şerh. Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Maârif, Kahire, 6.Baskı, I, s.69; MUHAMMED MEYMÛN, Muhammed b. Mubârek, *Munteha't-Taleb Min Eş'âri'l-Arab*, t.y., y.y, I, s.54

⁵¹ KAZVÎNÎ, *Mû'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I, 168.

Bir kişinin bedeni kastedildiğinde “tefâaltuhû”(تفاعلته) vezninden “teâyeytuhû”(تأبيته) ya da “tef’altuhû”(تفعلته) vezninden “te’yeytuhû”(تأبيته) denilmektedir.⁵²

“Teâyeytuhû” formunun şirden şahidi ise Cahiliye şairlerinden Lâkîd b. Ma’mer e’l-Eyâdî’nin şu sözüdür.

أبناء قومٍ تأيؤكم على حنقٍ، ... لا يشعرون أضرَّ الله أم نفعاً

“Bir kavmin çocukları size kinle yaklaşırlar. Allah’ın onlara zarar mı fayda mı vereceğinin farkında değildirler.”⁵³

Bu sözde geçen تَأْيُؤُكُمْ formunda onların şahsını kastetmek manası vardır.

4. Cemâat

Araplar harp veya sefer için toplu, cemaat olarak yolculuk yaptıklarında o topluluğa “âyet” de demektedirler.⁵⁴ Çünkü o topluluk yeryüzünde bariz ve görünür haldedirler. Onlar خرج القوم بأيتهم “Kavim âyetiyle çıktı” ifadesiyle toplu olarak çıktı manasını kastetmektedirler.⁵⁵

Nitekim Cahiliye şairlerinden Burç b. Mısher et-Tâî şu sözü bunun delilidir.

حَرَجْنَا مِنَ النَّفَّيْنِ، لَا حَيٍّ مِثْلَنَا
بَأَيْتِنَا، نُزْجِي اللَّيْقَاحَ الْمَطَافِلَا

“Nakbeyn’den çıktık. Bizim hepimizin mahallemiz gibi bir yer yok. Biz yavruları olan develeri güderiz.”⁵⁶

5. İbret

Arap dilinde “âyet” kelimesi ibret manasında da kullanılır.⁵⁷

İşittiği veya gördüğü her şey için Araplar âyet kelimesini kullanmaktadır. Onlar, sana, unuttuğun veya gaflet ettiğin bir şeyin hatırlatıcı ibret olduğunu söyler.⁵⁸

Nitekim Cahiliye şairlerinden Zuheyr b. Ebî Selmâ el-Muzenî’nin şu sözü bunun delilidir.

⁵² CEVHERÎ, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, VI, s.2275.

⁵³ İBN MANZÛR, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, s.61.

⁵⁴ CEVHERÎ, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, VI, s.2276; KAZVÎNÎ, *Mû’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, I, 168-9; İBN MANZÛR, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, s.61; FÎRÛZÂBÂDÎ, *e’l-Kâmusu’l-Muhît*, I, s.1261; ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, I, 266.

⁵⁵ ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhılu İ’câzi’l-Kurân*, Dâru’l-Medenî, y.y., t.y., s.129

⁵⁶ CEVHERÎ, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, VI, s.2276; ZEBÎDÎ, *Tâcu’l-‘Arûs*, XXXVII, s.127.

⁵⁷ İBN MANZÛR, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, s.61.

⁵⁸ ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhılu İ’câzi’l-Kurân*, Dâru’l-Medenî, y.y., t.y., s.128

أراني إذا ما شئتُ لأَقِيْتُ آيةً تذكرني بعض الذي كنت ناسيا

“Görüşmeyi istediğimde bana bir ibret gösterdi. O ibret de bana bazı unuttuklarımı hatırlattı.”⁵⁹

Yani şiirde “ibretlerden bir ibretle karşılaştım. O bana unuttuklarımı hatırlattı” denilmektedir.

6. Risale

Elçinin taşıdığı mesajdır ve elçi onu, tebliğ edilmesi istenilen kişiye ulaştırır. Çoğu kez risâle olarak ifade edilse de bazen mektup olarak isimlendirilir.⁶⁰

Cahiliye şairlerinden Nâbiğa Zibyânî'nin;

مَنْ مُبْلِغٌ عُمَرُو بْنُ هِنْدٍ آيَةً؟ وَمِنَ النَّصِيحَةِ كَثْرَةُ الْإِنْدَارِ

Amr b. Hind'e risalemi kim iletir? Çokça uyarmak nasihattendir.⁶¹

Sözünde geçen آيَةً bu mananın şahididir. Yani bu şiirde “benim risalemi ona kim ulaştıracak manası vardır.”⁶²

7. Harika, Acaib

Araplar şöyle söyler. Falan ilim ve güzellikte harikadır. Nitekim şair âyeti şu şiirinde bu manada kullanmaktadır.

آيَةٌ فِي الْجَمَالِ لَيْسَ لَهُ فِي الْإِدِّ حُسْنٌ شِبْهُهُ وَمَا لَهُ مِنْ نَظِيرِ

“O güzellikte harikadır. Onun güzellikte eşi ve benzeri yoktur.”⁶³

Yani “Ayet” kelimesi Araplarda mübalağa ve taaccüb ifade eden bir sıfat olarak da kullanılır.

⁵⁹EL-MUSTA'SİMÎ, Muhammed b. Aydemir, *e'd-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd*, Thk. Kâmil Selman e'l-Cebûrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1436/2015, III, s.281.

⁶⁰ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhîlu İ'câzi'l-Kurân*, Dâru'l-Medenî, y.y., t.y., s.129

⁶¹İMİL BEDÎ' Yakub, *E'l-Mu'cemu'l-Mufasssal Fî Şevâhidi'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1436/2015, III, s.281.

⁶²ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, *Medâhîlu İ'câzi'l-Kurân*, Dâru'l-Medenî, y.y., t.y., s.130.

⁶³EZ-ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, I, 266. el-Keramî, Hasan Saîd, *el-Hâdî ilâ lugati-'Arab*, I-IV, Beyrut, 1411-1991, Dâru Lübnan Li't-Talebi ve'n-Neşr, I,104.

C. “Âyet” Kelimesinin İslâmî Dönemde(Kurân ve Sünnet) Kullanımı

1. “Âyet” Kelimesinin Terim Anlamı

Terim olarak “Ayet” kelimesini farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Fakat bunların hepsi mana bakımından birdir ki o da Kur’an’daki ayet demektir. İlim ehli dedi ki:

Âyet, kendisi dışındakilerle benzerliği olmayan ve Kur’ân’da öncesi ve sonrasından ayrılmış bir pasajdır.⁶⁴

Âyet, “bir surenin içinde bir kesit veya başlangıcı olan bir olay gibi takdiri olsa da cümlelerden oluşan Kur’ân’dır”.⁶⁵

Tehânevî Câmiu’r-Rumûz’dan naklen şöyle söylemektedir: “Âyet, Allah’ın kelimada başı ve sonu tevkîfî olarak belirlenen bir kesittir.”⁶⁶

2. “Âyet” Kelimesinin Terim Ve Sözlük Anlamları Arasındaki Münâsebet

“Âyet” kelimesinin terim ve sözlük anlamları arasındaki münâsebet şu açılardan açıktır.

• Kur’ândaki âyetler “âyet” olarak isimlendirilmektedir. Çünkü âyetler bir sözün başka bir sözle bitirildiğinin göstergeleridir.⁶⁷

• Âyetlerde, almak isteyen için bir öğüt ve hatırlatma vardır.

• Âyet harika, şaşırtıcı durumlar için yücelik ve mucizelik yerine de kullanılır.

• Âyette cemâat manası da vardır. Çünkü o harflerin toplanmasıyla oluşmuştur.⁶⁸

• Âyette; Resûl’un doğruluğuna, içerdiği hidâyet ve ilme, Allah’ın kudret, ilim ve hikmetine, Resûl’un risâlet konusundaki doğruluğuna, helal, haram ve diğer ahkama burhan ve delil olma manası vardır.

⁶⁴ EZ-ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, I, 266-7.

⁶⁵ SUYUTÎ, Celalettin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulumi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, e’l-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-Âmme, Kahire, 1394/1974, I, s.230

⁶⁶ ET-TEHÂNEVÎ, Muhammed b. Ali b. Kâdı Muhammed Hâmid e’l-Fârûkî, *Mevsuatu Keşşâfi Istulâhâtü’l-Funûn Ve’l-Ulûm*, Thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Nâşırûn, Beyrut, 1. Baskı, 1996, I, 75.

⁶⁷ İBN MANZÛR, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, s.62.

⁶⁸ CEVHERÎ, *Tâcu’l-Luğâ ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, VI, s.2276; KAZVÎNÎ, *Mû’cemu Mekâyisi’l-Luğâ*, I, 168-9; İBN MANZÛR, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, s.61; FİRÛZÂBÂDÎ, *e’l-Kâmusu’l-Muhît*, I, s.1261; ZERKEŞÎ, *el-Burhân*, I, 266.

• Âyet, nazmı şaşırtıcı olarak da isimlendirilir. Çünkü her âyet peygamberimizin nübüvvetine bir delildir.⁶⁹

3. “Âyet” Kelimesi ve Türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrarı

Âyet kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 382 kez geçmektedir. Geçtiği yerlerin hepsinde isim formuyla kullanılmaktadır.⁷⁰

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ (Bakara, 2/106) âyetinde olduğu gibi 86 yerde tekil kullanım söz konusuysen, tek bir yerde ikil gelmiştir ki o da وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ (İsrâ, 17/12) âyetidir. وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (Bakara, 2/73) misalindeki gibi çoğul ise 195 yerde kullanılmıştır.

Âyet kelimesinin bazı yerlerde tekil bazı yerlerde ise çoğul gelmesinin hikmeti, makamın gerektirdiği bağlamda manasını bulan hususi anlam içindir. Meselâ Cenâb-ı Hak, وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً “Meryem oğlu İsa’yı ve annesini büyük bir mucize kıldık.”(Muminûn, 23/50) buyurmaktadır. Hz. İsa ve annesinden bahsetmekle birlikte “âyeteyn”(آيتين) şeklinde ikil form kullanmamıştır. Çünkü Hz. İsa ve annesinden herbirisi diğerin âyeti olmuştur. Yine Allah’ın وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا “Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”(İsrâ, 17/59) beyanında geçen “âyetler”in çekirge, ürün güvesi(haşarat) ve kurbağalara işaret ettiği belirtilmektedir. Önceki ümmetlere gelen âyetler de bu manadadır.⁷¹

Âyet lafzı 84 kez “âyetun”(آية), 2 kez “âyetuke”(آيتك), 1 kez “âyeteyni”(آيتين), 148 kez “âyât”(آيات), 3 kez “âyâtuke”(آياتك), 92 kez “âyâtunâ”(آياتنا), 37 kez “âyâtuhu”(آياته), bir kez “âyâtuhâ”(آياتها), 14 kez de “âyâtî”(آياتي) formlarında kullanılmıştır.⁷²

4. Kur’ân-ı Kerîm’de “Âyet” Kelimesinin Anlamları

Kur’ân-ı Kerîm’de “âyet” kelimesi pek çok manada kullanılmaktadır. Bunları muhtelif tefsir kitaplarında geçen temel manalara göre değerlendirmek mümkündür.

a. “Hüccet”, “Delil” Manası

⁶⁹ ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve şurekâ, Kahire, 3.Baskı, t.y., I, s.339.

⁷⁰ ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kâhire, 1364, s.103.

⁷¹ FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed Ya'kûb, *Basâiru Zevi't-Temyîz Fî Letâifi Kitâbi'l-'Azîz*, Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmi, Kahire, 1973, II, s.64

⁷² ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s.103-8

“Âyet” kelimesiyle ilgili “hüccet” ve “delil” manası muhtelif tefsir kitaplarında mevcuttur. Allah Teâlâ kendi birliğine ve kudretine ve aynı zamanda dini yalanlayanlara karşı kıyamet gününde delil olması için ayetler göndermiştir. Allah Teâlâ'nın şu sözü onlardan biridir.

وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ “Geceleyin uyumanız ve gündüzün O'nun lütfundan istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”(Rum, 30/23) âyeti “vakitleri belirlemesi, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi O'nun sizin üzerinizdeki hüccet, delillerindendir.”⁷³ şeklinde yorumlanarak “âyât” kelimesi hüccetin çoğulu olan “hüccet” kelimesiyle tefsir edilmektedir.

Yine وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً “Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün...”(Fussilet, 41/39) beyanı da bu manadaki diğer bir örnektir. Beğavî âyeti “senin ilkin yeryüzünü bitki ve ekin bitmez görüp de sonra Allah'ın yeryüzünü yağmurla diriltiği görmeyen Allah'ın kudret delillerindendir.”⁷⁴ şeklinde açıklarken “âyât” kelimesini delilin çoğulu olan “delâil” ile tefsir etmektedir. Ayrıca Allah'ın varlığını gösteren daha bir çok ayet vardır ki bunlarda geçen Ayet kelimesi delil ve hüccet anlamında kullanılır.⁷⁵

Görüldüğü gibi “âyet” kelimesi bu iki âyette de delil ve hüccet manasında kullanılmıştır.

Ayet kelimesinin teb'iz “Min”i ile beraber kullanıldığında çoğu zaman delil ve hüccet manasına geldiğini düşünüyoruz. Bu da demek oluyor ki bu ayetler Allah'ın kullarına sunduğu bir çok hüccetinden ve çeşitli delillerinden sadece bir kısmıdır.

b. “Kur’ân Âyeti” Manası

Bu mana, gerek klasik gerek modern dönemde bütün Kur’an müfessirlerinin üzerinde ittifak ettiği bir manadır. Burada Allah Teâlâ'nın şu sözünü zikredebiliriz:

⁷³ TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesir, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmet Muhammed Şakir, Muessetu'r-Risâle, 1. Baskı, y.y., 1420/2000, XX, s.87.

⁷⁴ BAGAVÎ, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzî fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Abdurrezzak Mehdi, Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1420, IV, s.134.

⁷⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul ts., Azim Dağıtım, I, 465-469; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, y.y., ts., Yeni Ufuklar Neşriyat. I, 276

Cenâb-ı Hakk'ın; الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Elif Lâm Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.”(Yusuf, 12/1) beyanında kitabın âyetlerinden kasıt Kur'ân'ın âyetleri olduğu gibi⁷⁶, “يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُنْثَلَى عَلَيْهِ،” “Kendisine Allah'ın âyetlerinin okunduğunu işitir...”(Câsiye, 45/8) âyetinde de Allah'ın âyetlerinden murat Kur'ân âyetleridir.⁷⁷

“Kur'an âyeti” terkibî çoğu zaman kitap, tilavet, tenzil ve buna benzer manalarda da kullanılmaktadır.

c. “Mu’cize” Manası

Mucize: görülen bir takım harikulade olaylardır ki Allah Teâlâ bu olayları gönderdiği resullerin kendisi tarafından gönderildiğini kavimlerine inandırmak için izhar eder. Allah Teâlâ'nın şu sözünü buna örnek olarak verebiliriz:

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ “Mûsâ, onlara mucizelerimizi apaçık olarak getirince...”(Kasas, 28/36) âyeti bu manada bir örnektir. Âyetteki “âyâtinâ” ifadesiyle Allah'ın Hz. Musa'ya vermiş olduğu mucizeler kastedildiği gibi⁷⁸ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا “Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler...”(Kamer, 54/2) beyanındaki “âyet” kelimesiyle de mucize anlatılmaktadır.⁷⁹

Ayrıca Kur'an-ı kerim'de ayet kavramı peygamberlerin Allah tarafından gönderildiklerini ortaya koyan mucize anlamında da kullanılır.⁸⁰

Âyet kelimesinin bu manada kullanıldığı yerler, özellikle peygamber kıssaları ve onların kavimlerinin mucize(âyât) taleplerinde olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de pek çoktur.

d. “İbret” Ve “Öğüt” Manası

⁷⁶İBN KESİR, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Thk. Samî b. Muhammed Sellâme, Dâru Tayyibetin Li'n-Neşr, 2. Baskı, 1420/1999, IV, s.365.

⁷⁷ KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câm'i li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmet e'l-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 2. Baskı, 1384/1964, XVI, s.158; İBN 'ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnisîyye, Tûnus, 1984, XV, s.332.

⁷⁸ İBN 'ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XX, s.118-9..

⁷⁹ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'An Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 3. Baskı, 1407, IV, s.430.

⁸⁰ Bulut, Halil İbrahim, *Kur'an'ın Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul, 2002, Rağbet, s.24; Yavuz, Yusuf Şefki-Çetin Abdurrahman, *Ayet*, DİA, IV, 242; Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s. 86-87

İnsanları öğüt ve ibret almaya sevkeden şey, peygamberler ve onları yalanlayan insanlar arasında vuku bulan ve insanların şahid oldukları büyük hadiselerdir. Bu açıdan Allah Taala şöyle buyurmaktadır:

Cenâb-ı Hakk'ın; *وَلَنَجْعَلَنَّ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّفْضِيًّا* “Onu insanlara bir ibret, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi.”(Meryem, 19/21) beyanındaki âyet kelimesi bu manadadır. Yani burada “âyet” insanlar için bir ibret ve Allah'ın kudret göstergesidir.⁸¹

وَقَوْمٌ نُّوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرَّسُولَ أَعْرَفْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاَهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً “Nûh kavmini de, Peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk. Onları insanlara bir ibret yaptık...”(Furkan, 25/37) âyeti de Nuh kavminin boğulması kıssasının öğüt alacaklar için bir ibret olduğu şeklinde yorumlanarak⁸² âyet kelimesine ibret manası verilmektedir.

“Öğüt” ve “ibret” manası açıklama bakımından tefsirlerde çoğu zaman birlikte kullanılmaktadır. Bu iki mana bir çok müfessir tarafından “Ayet” kelimesinin açıklanması bağlamında ele alınmaktadır.

e. “Fıkhî Hükümler” Manası

Âyet kelimesinin bu manada kullanımları, özellikle hükümler içeren âyet sonlarında olmakla birlikte Kur'ân'da çokça mevcuttur.

Bunun örnekleri olarak şunları zikredilebilir.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır.”(Bakara, 2/242) âyeti buna örnektir. Âyetin tefsiri “Allah size helal, haram ve farz gibi bir takım şer'î hükümleri açıklamaktadır.”⁸³ şeklinde yapılarak âyât ile şer'î hükümlerin kastedildiği belirtilmektedir.

⁸¹ BAGAVÎ, *Me'âlimu't-Tenzî fi Tefsîri'l-Kur'ân*, III, 228.

⁸² BAGAVÎ, *Me'âlimu't-Tenzî fi Tefsîri'l-Kur'ân*, III, 446; BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn, Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Thk. Muhammed Abdurrahman e'l-Marâşî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyy, Beyrût, 1418, IV, 124; NESEFÎ, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medariku't-Tenzil Ve Hakaiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998, II, s.538.

⁸³ EBU'S-SU'ÛD, İbn Muhammed el-'İmâdî el-Hanefî, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyy, Beyrut, t.y., I, s.237.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ “İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.”(Nur, 24/61) âyeti de bu kabilden bir örnektir. Zira burada bildirilen âyetlerden kasıt hükümler ve şeriattır.⁸⁴

Bu mana daha çok “âyet” kelimesi ile “yubeyyinu” fiilinin beraber kullanılması ile ortaya çıkar. Çünkü şer’î hükümler Allah tarafından beyana ve açıklanmaya ihtiyaç duyar. Böylece “âyet” kelimesi cemi sigası ile “âyât” şeklinde kullanılır.

f. “Alâmet” Manası

Alamet kelimesi, Ayet kelimesi için ifade edilebilen bütün manaları havidir diyebiliriz. Çünkü o, dilsel bakımdan ayet kelimesinin esas anlamıdır. Bunun örnekleri olarak şu ayetleri zikredebiliriz:

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ “Andolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı...” (Sebe, 34/15) beyanında geçen âyet kelimesi Allah’ın kudretini gösteren alamet manasındadır.⁸⁵

Yine قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا “Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır...”(Al-i İmrân, 3/13) beyanındaki âyet kelimesi sizin galip geleceğinize, Allah’ın dinine yardım edeceğine dair söylenen sözlerin doğruluğuna bir alâmet ve delil anlamındadır.⁸⁶

Çoğu zaman Ayetler Allahu Taala’nın kudretinin, azametinin ve vahdaniyetinin alameti olmakla birlikte onun gönderdiği resullerin ve vaatlerinin de doğruluğunun alameti olabilir. Yukarıda zikredilen manalar, hiçbir müfessirin ayet kelimesinin tefsiri bağlamında müstağni kalamayacağı esas manalardır. Nitekim bazı müfessirler ayet kelimesi için diğer başkalarının kullanmadığı bazı manaları tefsirlerine almışlardır. Ancak biz burada sadece üzerine ittifak edilen genel ve esas manaları zikrettik.

⁸⁴ EBU’S-SU’ÛD, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, VI, s.197.

⁸⁵ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil Ve Hakaiku’t-Te’vil*, III, s.58; ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethül-Kadir: El-Câmi’ Beyne Fenneyi’r-Rivaye Ve’d-Diraye Min İlmi’t-Tefsir*, Dâru İbn Kesir, Şam, 1414, IV, 367.

⁸⁶ BAGAVÎ, *Me’âlimu’t-Tenzî fi Tefsiri’l-Kur’ân*, I, 416; KURTUBÎ, *el-Câm’i li Ahkâmi’l-Kur’ân*; IV, s.24; İBN KESİR, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, II, s.17.

5. Hadîs-i Şeriflerde “Âyet” Kelimesinin Anlamları

Peygamberimizin hadîs-i şeriflerinde de âyet kelimesi pek çok yerde geçmekte ve alâmet, işâret, Kur’ân âyeti ya da diğer semâvî kitaplar ve tertemiz yol anlamlarında kullanılmaktadır. Bunları şu örneklerde görebiliriz.

a. “Alâmet”, “İşâret” Manası

Bu manayı bir çok hadiste görebiliyoruz. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Peygamberimiz, “*آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ*” Münafığın alameti üçtür. Konuştuğu zaman yalan konuşur. Söz verdiğinde sözünde durmaz ve emânete hıyanet eder.” buyurmaktadır.⁸⁷

Resûlullah’ın *آيَةُ الْمُنَافِقِ* sözündeki “âyet” alâmet⁸⁸ ve işâret⁸⁹ manasındadır.

Başka bir örnek olarak şu hadisi nakledebiliriz.

“Ubeyy b. Ka’b’ in şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah’tan işittim, şöyle buyuruyordu: “Mûsâ, İsrâîl oğulları ’ndan bir topluluk içinde bulunduğu sırada bir kimse geldi ve Musa’ya: ‘Senden daha bilgili bir kimse biliyor musun?’ diye sordu. Mûsâ: ‘Hayır bilmiyorum’ dedi. Bunun üzerine Allah, Musa’ya: ‘Evet senden daha âlim, kulumuz Hızır vardır’ diye vahyetti. Mûsâ hemen Rabb ’inden ona kavuşmanın yolunu istedi. Ve o kula ulaşmak için balık bir **alâmet(âyet)** yapıldı ve kendisine: ‘Sen balığı kaybettiğin zaman hemen dön, çünkü sen ona kavuşacaksın’ denildi. Artık Mûsâ balığın denizdeki izini ta’kîb ediyordu. Nihâyet hizmet eden genç, Musa’ya: ‘Gördün mü, kayaya sığındığımız vakit ben balığın gittiğini haber vermeyi unuttum. Onu söylemeyi bana unutturan da şeytândan başkası değil’ dedi. Mûsâ: ‘İşte bizim arayacağımız bu idi’ dedi ve hemen izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler. Derken Hızır’ı buldular. Bundan sonra Mûsâ ile Hızır’ın şânlarından olan şeyi Allah kendi Kitâb’ında kıssa edip anlatmıştır”⁹⁰

Metinde geçen âyet kelimesi Hızır’ın bulunduğu yere bir alamet, işâret anlamındadır.⁹¹

Yine Allah Resûlu *آيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ، وَآيَةُ الْفِقَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ* “İmanın alameti, ensarı sevmektir. Nifak alameti(âyet) ensara buğz etmektir.”⁹² buyurmaktadır. Müslim’in rivâyetinde ise “Münafığın alameti ensara buğz etmesi, müminin alameti ise ensarı sevmesidir.”⁹³ şeklinde geçmektedir.

⁸⁷ BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, Ebu Abdillah el-Cufî, *Sahîh-i Buharî; e’l-Câmiu’s-Sahîh*, Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, Dâru Tavkî’n-Necât, 1422, “İman”, 23; Müslim, “İman”, 59.

⁸⁸ İBN HACER, Ahmed b. Ali, Ebu’l-Fazl, e’l-Askalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1379, I, s.89.

⁸⁹ NEVEVÎ, Ebu Zekeriye Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabiyy, Beyrût, 1392 II, s.48; İBN HACER, *Fethu’l-Bârî*, I, 64.

⁹⁰ BUHARÎ, “İlm”, 16; “Ehâdîsu’l-Enbiyâ”, 29.

⁹¹ İBN HACER, *Fethu’l-Bârî*, I, 169.

⁹² BUHARÎ, “İmân”, 9.

⁹³ MÜSLİM, “İmân”, 74.

Metindeki “âyet” de yine alâmet manasındadır.⁹⁴

Başka bir hadîsinde Allah Resûlu şöyle buyurmuştur: “Güneş ve ay her hangi bir insanın ölümünden dolayı tutulmazlar. Fakat onlar Allah’ın âyetlerinden iki âyettir. Dolayısıyla siz onların tutulduğunu gördüğünüz zaman kalkıp namaz kılın.”⁹⁵

İbn Hacer, hadiste geçen “Allah’ın âyetlerinden iki âyet” ifadesini “Allah’ın alâmetlerinden iki alâmet” ifadeleriyle şerh etmektedir.⁹⁶

İbn Abbas’ın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullah’a Benî Âmir’den bir adam gelerek “Yâ Resûlallah. Bana iki kürek kemiğin arasındaki mühürü göster. Ben en iyi tabiblerdenim.” dedi. Resûlullah ben sana bir **alamet**(âyet) göstermeyeyim mi? deyince adam “Bilakis göster.” dedi. Sonra Resûlallah bir hurma ağacına baktı. Adam “Şu hurma salkımını çağır.” dedi. Resûlullah çağırdı. Hurma salkımı hareket ederek yanına kadar geldi. Resûlullah “dön.” dedi. Oda yerine geri döndü. Âmirî “Ey Benî Âmiriler. Ben bugünkü gibi sihir yapan bir adam görmedim.” dedi.⁹⁷

Tercümeden de anlaşılacağı üzere âyet burada da alâmet manasındadır.

Alamet manası kapsamına giren ve gönderilen resullerin doğruluğuna işaret eden manalardan biri de Allah Teâlâ’nın resulleri aracılığı ile gerçekleştirdiği mucize manasıdır.

b. “Kur’ân Âyeti”, “Semâvî Kitaplar” veya “Hadis-i Şerif” Manası

Sahabe tarafından bilinen ve Ayete’l-Kürsi, Hicab Ayeti, Kelale Ayeti ve bunun dışındaki bazı Kur’ani ayetlerin nebevî sünnette özel olarak isimlendirildiği de bilinen bir husustur. Bunun örnekleri olarak şunları zikredebiliriz:

Hadis-i şeriflerde “âyet” kelimesine Kurân âyeti, semâvî kitaplar ve hadîs-i şerif manalarının da verildiği görülmektedir.

⁹⁴ NEVEVÎ, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, II, s.64.

⁹⁵ BUHARÎ, “Ebvâbu’-Kusûf”, 1.

⁹⁶ İBN HACER, *Fethu’l-Bârî*, II, 528.

⁹⁷ AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, eş-Şeybânî, *Musned-i Ahmed*, Thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., Muessesetu’r-Risale, I.Baskı, 1421/2001, III, s.424.

“Abdullah b. Ömer’in rivâyetine göre, Yahudiler Allah Resûlu’ne geldi ve içlerinden bir adamla kadının zinâ ettiğini söylediler. Bunun üzerine Allah Resûlu onlara; “Tevrat’ta recm konusunda ne buluyorsunuz?” diye sorunca onlar; “Biz onları rezil edeceğiz. onlara celde vurulacak.” dediler. Bu cevaplarına karşılık Abdullah b. Ömer onlara; Yalan söylediniz. Tevratta recim vardır.” deyince onlar Tevrat’ı getirip açtılar. Onlardan birisi elini recm âyetinin üzerine koyup sadece âyetin öncesi ve sonrasını okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer “Ona elini kaldır.” Deyip o da kaldırıncaya recm âyeti görüldü. Akabinde Yahudiler “Yâ Muhammed doğru söyledin. Tevratta recm âyeti var.” dediler. Bunun üzerine Allah Resûlu zinâkar adam ve kadın için emretti ve onlar recm edildi. Abdullah b. Ömer, “Taşlardan korunmak için adamın kadının üzerine kapaklandığını gördüm.” demektedir.”⁹⁸

“Abdullah b. Amr, Peygamber’imizin şöyle buyurduğunu söylemektedir. "Benim tarafımdan bir âyet bile olsa halka ulaştırınız. İsrâil oğulları'ndan da rivâyette bulunabilirsiniz. Bunda sıkıntı yoktur. Her kim (benim söylemediğim birşeyi söyledi diye) bile bile bana yalan isnâd ederse, o da cehennemdeki yerine yerleşmeye hazırlansın"⁹⁹

İbn Hibban sahihinde bu hadisi naklettikten sonra, hadiste sünnete de âyet denilebileceğini gösteren bir delil olduğunu, çünkü Allah Resûlunun bu sözünde, hadisi dışarıda tutup sadece Kur’ân’a, sözü hamletmenin mümkün olmadığını, zira o ikisinin birlikte manada var olduğunu söylemektedir.¹⁰⁰

Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır.

“Nisâ suresinin sonundaki sayf **âyeti** sana yetmiyor mu? Sayf âyeti, manası yazın nazil olan âyet demektir ki o âyet *قُلِ اللَّهُ يَفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ* ile başlayan âyettir.”¹⁰¹

“Kur’ân’ı öğrenen hafızlardan birisinin şu **âyeti** unuttum demesi ne kötüdür. Belki de unutturuldu demelidir. Kur’ân’ı daima okuyup mutalaa ve müzakere edin, çünkü Kur’ân’ın hafızların hafızalarından kaçması, develerin iplerinden kurtulup kaçmasından daha hızlıdır.”¹⁰²

Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır. “Kur’ân hafızına, oku!, ilerle ve Dünyada okuduğun gibi tertil üzere oku!. Çünkü senin menzilin okuduğun **âyetin** sonundadır.” denir.”¹⁰³

Ebu Hureyre’den rivâyet edilen bir rivâyete göre Allah Resûlu şöyle buyurmuştur. “Kur’ân’dan bir süre vardır ki o otuz **âyettir** ve bağışlanıncaya kadar o birisine(okuyana) şefaât eder. O mülk süresidir.”¹⁰⁴

Enes b. Mâlik rivâyetine göre, Kurbanlarını keserek Hudeybiyeden döndükleri ve kendilerde hüznün, tasanın hakim olduğu bir dönemde “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın.”(Fetih, 48/1-2) âyeti Peygambere nazil olduğunda Peygamberimiz, “Bana bütün dünyadan daha sevimli bir **âyet** nâzil oldu.” Buyurdu. Ashâb Ya Resûlallah sana ne yapılabileceğini öğrendik. Ya bize ne yapılacak.” diye sorunca, “Bütün bunlar Allah’ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır.”(Fetih, 48/5) âyeti nazil oldu.¹⁰⁵

⁹⁸ BUHARÎ, “Menâkıb”, 26.

⁹⁹ BUHARÎ, “Ehâdîsu’l-Enbiyâ”, 49.

¹⁰⁰ İBN HİBBAN, e’t-Temîmî, Ebu Hâtim, *Sahîhu İbn Hibbân*, Trtb. Emir Alâuddin Ali e’l-Fârisi, Thk. Şuayb Arnavut, Muessesetur’r-Risâle, Beyrut, 1.Baskı, 148/1988, XIV, s.149.

¹⁰¹ NEVEVÎ, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, V, s.53..

¹⁰² NESÂÎ, Ebû Abdırrahman, *Sünenü’n-Nesâî*, Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, Halep, 2.Baskı, 1406/1986, “İftitâh”, 37

¹⁰³ İBN HANBEL, *Musned*, XI, s.403-4.

¹⁰⁴ İBN HANBEL, *Musned*, XIII, s.353.

¹⁰⁵ İBN HANBEL, *Musned*, XX, s.451.

Ubeyy b. Ka'b'ın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir. “Allah Resûlu “Ebâ Munzir Allah'ın kitabından hangi âyet sana göre daha yücedir.” buyurunca, O, “Allah ve Resûlu daha iyi bilir.” dedim, demiştir. Allah Resûlu tekrardan “Ebâ Munzir Allah'ın kitabından hangi âyet sana göre daha yücedir.” deyince O اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur.”(Bakara, 2/255) dedim, demiştir. Ebû Munzir devamında, “Resûlullah göğsüme vurdu ve ilim sana kutlu olsun Ya Ebâ Munzir buyurdu.” demiştir.”¹⁰⁶

Yukarıda verdiğimiz bütün örneklerde âyet kelimeleri Kur'ân âyetleri manasındadır ve içinde âyet kelimesini geçtiği pek çok hadiste bu mana bulunmaktadır.

D. “Âyet” Kelimesinin Günümüzdeki Arapça'da Kullanımı

Ayet kelimesinin, gerek kelime, gerek terimsel veya Kur'an'ın ilave ettiği diğer anlamlar bakımından olsun günümüzde son derece dar bir anlamda kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla “âyet” kelimesinin günümüzdeki manası, neredeyse terim anlamıyla sınırlı hale gelmiştir. Mutlak anlamda “âyet” dediğimizde zihin Kur'ân âyetine gitmektedir.¹⁰⁷

“Âyet” kelimesine, kendisine izâfe edilen sıfatla birlikte mubâlağalı bir mana vermek mümkündür. هذه اللوحة آية في الجمال “Bu tablo güzellikte bir nişânedir.” cümlesiyle “Bu tablo seçkin, yaratıcı bir işçilik ürünüdür.” denilmek istenirken, فلان آية في الجمال “Fılan kişi güzellikte bir numunedir.” ifadesiyle de adamın yaratılış ve ahlak itibariyle mükemmel olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁸

Âyet kelimesi gerek günlük konuşmalarda gerekse edebiyat alanında artık fazla kullanılmazken cahiliye şiirindeki manaları ve risalet, huccet ve cemaat gibi Kur'ânî manaları ifade eden bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Arap dilinin genişliği ve fesahatiyle birlikte düşündüğümüzde “âyet” kelimesinin en geniş manası cahiliye döneminde kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımında âyet kelimesi, şer'î hüküm, Kur'ân âyetleri ve mucize manalarının yanı sıra cahiliyedeki çoğu manayı kapsamaktır.

Fasih arapça sözlüklerden uzak kalarak düşündüğümüzde, günümüzde, “âyet” kelimesinin konuşma ve yazı dilindeki kullanımının genellikle Kur'ân âyeti veya bir sıfattaki mubalağâ manasıyla sınırlı kaldığını görmekteyiz.

¹⁰⁶ EBÛ DÂVUD, *Sunenu Ebû Dâvud*, “Salât”,17.

¹⁰⁷ UDE HALİL, Ebû Ude, *Tedavvürüd'dilali Beyne Lugati's-Şiri'l-Cahiliyye Ve Lugati'l-Kurâni'l-Kerim*, Mektebetü'l-Menar, Ürdün, 1. Baskı, 1985, s.500.

¹⁰⁸ AHMED MUHTAR, Abdulhamid, Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyye e'l-Muâsıra*, Âlimu'l-Kutub, 1.Baskı, 2008, I, 146.

¹⁰⁹ Günümüzde İran'da en büyük din adamlarına “Âyetullah” ismi verilmektedir. Bkz. AHMED MUHTAR, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyye e'l-Muâsıra*, I, 146.

II. TABERÎ VE KÂSİMÎ'NİN “ÂYET” KELİMESİNİN TEFSİRİNDE İTTİFAK ETTİĞİ MANALAR

İbn Cerîr e't-Taberî ve Muhammed Cemâluddîn e'l-Kâsımî âyet kelimesinin tefsirine dair pek çok manada ittifak etmişlerdir. Bu bölümde, uygun örneklerle, Kur'ân-ı Kerîm'in gerek aynı, gerekse farklı yerlerindeki “âyet” kelimesine dair bu iki müfessirin ittifak ettiği manalar üzerinde duracağız.

Taberî ve Kâsımî, aynı âyete aynı manayı verdiklerinde âyeti aktarıp akabinde her iki müfessirin tefsirini aktaracağız. İttifak ettikleri mana, aynı âyette değil de farklı âyetlerde olduğunda, âyeti aktarıp başlıkta ifade edilen manaya uygun olan müfessirlerden birinin tefsirini, sonra da diğer müfessirin aynı manada tefsir ettiği başka bir âyeti ele alacağız.

A. “Kur'ân Âyetleri” Manası

Taberî ve Kâsımî'nin âyet kelimesinin anlamı konusunda hem fikir oldukları manaların başında Allah Teâlâ tarafından Resûlune(s.a.v) indirilen Kur'ân âyetleri gelmektedir. Bu mana pek çok yerde, özellikle içerisinde okuyor(يَتْلُو), indirdik(أَنْزَلْنَا) veya kitap (كِتَاب) gibi kelimelerin geçtiği âyetlerde görülmektedir. Kâsımî de “Âyet kelimeleri “tenzil”le aynı bağlamda zikredildiğinde onunla özellikle Kur'ân anlaşılır.”¹¹⁰ sözüyle bu anlama temâs etmektedir.

Gelecek âyetlerle bu manayı örneklendirmek mümkündür.

1.Misal: كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّبُكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”(Bakara, 2/151)

Taberî bu âyetin tefsirinde “size âyetlerimizi okuyan” şeklinde tercüme edilen “يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا” ifadesinde geçen âyetlerin “Kur'ân âyetleri” olduğunu belirtmektedir.¹¹¹

Kâsımî de “يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا” kısmının tefsirini yaparken şunları söylemektedir.

¹¹⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vîl*, I, s.361.

¹¹¹ TABERÎ, *Câmiu 'l-Beyân*, III, s.210

“En büyük nimetlerden olan Kur’ân size okunuyor. Çünkü o ebedî bir mucizedir. Çünkü onu okumak suretiyle ibadet edilir, pek çok bilgi ve bütün yüce ahlâkî değerler alınır, dünya ve ahirete dair bütün hayırlar elde edilir.”¹¹²

2. Misal: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. (Âl-i İmrân, 3/164)

Taberî, “onlara âyetlerini okuyan” şeklinde tercüme edilen “يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ” ifadesinde geçen “آيَاتِهِ” kelimesini “و” zamirinin kitaba ve vahye râcî olduğunu, dolayısıyla آيَاتُ ifadesinin de Kur’ân âyetleri olduğunu ifade etmektedir.¹¹³

Kâsimî de “âyet” kelimesiyle Kur’ân’ın kastedildiği ifade ettikten sonra müminlerin daha önce, cahiliye döneminde yaşayan bir toplum olduklarını ve kulaklarının vahiy duymadığını belirtmektedir.¹¹⁴

3. Misal: الر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Elif Lâm Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.”(Yusuf, 12/1)

Taberî bu âyetin tefsirinde âyetin manasına dair “Onu okuyan ve içerisindeki helal, haram, nehy ve farklı kategorideki pek çok manayı ihtiva eden ifadeleri düşünen kimse için bu apaçık kitabın âyetleridir.” ifadelerini kullanmaktadır.¹¹⁵ Bu sözler kitabın âyetleriyle Kur’ân âyetlerini kastettiğini göstermektedir.

Kâsimî de تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ifadesinin sûre dolayısıyla Kur’ân âyetlerine işaret ettiği söylemektedir.¹¹⁶

Bu örnekler üzerinden baktığımızda Taberî ve Kâsimî’nin üzerinde ittifak ettiği manalardan birinin de âyet kelimesinin aslî ve terim manası olan Kur’ân âyetleri olduğunu görüyoruz. Bu manada kullanılan âyet kelimesine dair pek çok örneği sure başlarında görmek mümkündür.¹¹⁷

¹¹² KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, I, s.432.

¹¹³ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, VII, s.369

¹¹⁴ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, II, s.452.

¹¹⁵ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XV, s.550

¹¹⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.145.

¹¹⁷ Bazıları için bkz. Hud, 11/1; Ra'd, 13/1; Neml, 27/1; Lokman, 31/2.

B. “İlâhî Hüküm Veya Emir Ve Nehiy” Manası

Taberî ve Kâsımî, “âyet” kelimesinin ilâhî hüküm veya Allah’ın emir ve yasakları anlamına gelebileceğine dair de ittifak etmektedirler. Bu manayı daha çok Allah’ın hüküm ve emirlerini içeren âyetlerin tefsirinde görmekteyiz.

1. Misal: Cenâb-ı Hak müşrik kadınlarla evlenme ve bazı boşama hükümlerini beyan ettikten sonra, كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır.”(Bakara, 2/242) buyurmaktadır.

Taberî bu âyetin tefsirinde “Cenâb-ı Hak âyetinde şunu söylüyor” diyerek Allah adına şöyle açıklamalarda bulunmaktadır.

“Ben size, sizin eşlerinize, eşlerinizin de sizlere karşı sorumluluklarını açıkladım. Ey Müminler ben size hükümlerimi, bu âyetlerde birbirinize olan sorumluluk ve haklarınızı bildirdim. Ey bana ve elçime inananlar, Böylece size bu kitapta, elçime indirdiğim âyetlerimde koyduğum sınırları bilip farzlarıma karşı sorumluluklarınızı anlayasınız ve bununla dünya ve ahiretinizin hayrına olan, acil olan ve olmayan, birbiriniz arasını düzeltecek olan şeyleri bilirsiniz ve bununla ahirette bol sevaba nail olasınız diye diğer hükümlerimi beyan ettim.”¹¹⁸

Görüldüğü gibi açıklama sorumluluk, hak, hükümler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla âyette gelen “Allah’ın âyetleri” ile Allah’ın hükümleri kastedilmektedir.

Kâsımî de aynı âyetin tefsirinde آيَاتِهِ kelimesini “Allah’ın hükümlerini gösteren” şeklinde vasıflandırarak açıklamaktadır. Devamında gelen لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ kısmını da “âyetin içindekileri anlayasınız, âyetin farz kıldıklarını bilirsiniz diye” şeklinde yorumlaması bu manayı tekid etmektedir.¹¹⁹

2. Misal: وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُورًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ لِيُعْظَمَ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah’ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın. Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2/231)

¹¹⁸ TABERÎ, *Câmiu ’l-Beyân*, V, s.265-6.

¹¹⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vîl*, II, s.172-3.

Taberî âyetin “Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın.” şeklinde tercüme ettiğimiz وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا kısmını “Allah’ın nişanlarıyla, vahiyde helal ve haramı, emir ve nehyi ayırmasıyla alay etmeyin.” şeklinde tefsir etmiş ve devamında Allah’ın müminlere vahy ve Kur’ân âyetlerinde eşlerine dönme konusunu, boşamalarda kocanın dönebileceği ve dönemeyeceği, caiz olan ve olmayan yönlerin bulunduğunu açıkladığını ifade etmiştir.¹²⁰

Kâsımî de âyetin aynı kısmının tefsirinde Allah’ın âyetlerinden maksadın “emir ve nehiyleri” olduğunu ifade etmiş ve onlardan yüz çevirmenin ve âyetleri korumaya önem göstermemenin âyetlerle alay etmek anlamına geleceğini belirtmiştir.¹²¹

3. Misal: وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”(Nahl, 16/101)

Taberî bu âyetteki وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ kısmıyla ilgili Allah’ın bir âyetin hükmünü kaldırıp yerine başka bir hüküm getirmesi olarak açıklamış âyetin devamını da Allah’ın hükümlerini değiştirmek suretiyle insanlar için en iyi olanı bildiği şeklinde yorumlamıştır.¹²²

Kâsımî ise âyetin aynı yeriyle ilgili çoğu ulemanın buradaki terkibi Kur’ân âyetlerinden birisinin başka bir âyetle lafzen veya hükmen kaldırılması şeklinde yorumladıklarını, devamında gelen cümlenin bu manaya işaret eden açık bir hikmet olduğunu belirtmektedir. Çünkü devamını “mensuh âyeti hikmet gereği değiştirmek üzere indirdiği nâsîh âyeti Allah bilir.” şeklinde tefsir etmektedir.¹²³

4. Misal:

“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”(Bakara, 2/106)

¹²⁰ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, V, s.12.

¹²¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, II, s.153.

¹²² TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, s.297.

¹²³ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.408.

Taberî âyetin başında yer alan *مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ* ifadesini “biz bir âyetin hükmünü başka bir âyete nakletip değiştirdiğimizde” şeklinde tefsir ederek bunun helalin harama, haramın helale, mubahın mahzurluya, mahzurlunun mubaha dönüşmesi şeklinde olduğunu belirtmiştir. Devamında bunun ancak emir ve nehy, yasak ve serbestlik, men’ ve mubah gibi talep ifade eden inşâî cümlelerde olacağını, ihbârî cümlelerde ise hükmü ortadan kaldıran ve kaldırılan âyetlerin(nâsîh ve mensûh) olamayacağını ifade etmiştir.¹²⁴

Pek çok müfessir de ele aldığımız örneklerdeki “âyet” kelimesini lafzen neshedilen Kur’ân âyetleri olarak tefsir etmektedir.

C. “Hüccet”, “Burhan”, “Delil” Manası

Bu üç mana aşağıda görülen ufak bazı farklılıklar dışında dil bakımından bir birine çok yakındır:

1.“Hüccet”, Manası

Taberî ve Kâsımî, Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği pek çok yerde “âyet” kelimesinin hüccet manasında olduğu hususunda da hem fikirdirler.

1. Misal: وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ إِلَّا أَصَابِيرُ الْأَوَّلِينَ “İçlerinden, (Kur’ân okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz), kulaklarına ağırlık koyarız. Her türlü **alâmeti** görseler de onlara inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, "Bu (Kur’ân) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil" derler.”(En’âm, 6/25)

Taberî âyeti peygamberden işittiklerini anlamamaları için kalpleri üzerinde perdeler bulunan Rablerinden yüz çevirip putlara tapanlar, her türlü âyet görse inanmaz ve tasdik etmezler demektedir. Her türlü âyette maksat ise, “anlayışlı ve muhakemeli kişilere Allah’ın birliğini, sözünün doğruluğunu ve nübüvvetin gerçekliğini gösteren her türlü hüccet ve alâmet” şeklinde tefsir etmiştir.¹²⁵

¹²⁴ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, II, s.471-2.

¹²⁵ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s.308.

Kâsımî de her türlü **âyeti** görseler de onlara inanmazlar.” ifadesindeki âyetin Resûlullah’ın doğruluğunu gösteren delil ve hüccetler olduğunu belirtmiştir. Devamında ise müşriklerin bu delilleri sihir kabul ettiklerini bunun aşırı inat ve taklitten kaynaklandığını belirtmekte ve müşriklerde ne anlayışın ne de insâfın olduğunu söylemektedir.¹²⁶

2.Misal: وَأَثَلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كُنَّ عَلَيْنُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُون “Nûh’un haberini onlara oku. Hani o, bir vakit kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah’ın âyetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa, (biliniz ki) ben sadece Allah’a dayanıp güvenmişim. Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki, işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana mühlet de vermeyin!”(Yunus, 10/71)

Taberî âyetin وَأَثَلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ بِآيَاتِ اللَّهِ kısmını benim size “Allah’ın delil ve hüccetleriyle” va’z etmem ve tenbihte bulunmam şeklinde tefsir ederken¹²⁷, Kâsımî, Allah’ın âyetleriyle ilgili açıklama sadedinde hüccet kelimesiyle birlikte “burhan”ı da kullanmış, ayrıca farklı bir yorum olarak Allah’ın âyetlerinin Allah’ın azabı, öğüt vermenin de korkutma olabileceğinden bahsetmektedir.¹²⁸

3. Misal: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ “(Mûsâ) âyetlerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar!”(Zuhruf, 43/47)

Hiz. Musa’dan bahsedilen yerde ifade edilen bu beyanı Hiz. Musa’nın Fravun ve konseyine sözünün doğruluğuna dair hüccet ve deliller getirdiğinde şeklinde izah ederken âyet-i kerimede geçen “âyât” kelimesini hüccet ve delil kelimelerinin çoğulları olan “hucec” ve “edille” formlarıyla tefsir etmektedir.¹²⁹

Kâsımî de hakeza âyât” kelimesini “hucec” kelimesiyle tefsir ederek âyetin ilgili kısmını Hiz. Musa’nın onlara Allah’ın birliğini ve şirkin câiz olmadığını gösteren deliller getirmesi şeklinde açıklamaktadır.¹³⁰

¹²⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, IV, s.336.

¹²⁷ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XV, s.147.

¹²⁸ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VI, s.50.

¹²⁹ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XXI, s.614.

¹³⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VIII, s.393.

“Âyet” kelimesinin, özellikle inkar, küfr, yalanlama ve aciz bırakma gibi husûsî başka bir manaya delâlet etmesi söz konusu değilse, Taberî ve Kâsımî’den her birinin “âyet” kelimesini tefsir ederken en çok kullandığı kelime “hüccet”tir. Nitekim her iki müfessir de geçmiş örneklerde de görüldüğü üzere “âyet” kelimesinin anlamıyla ilgili genellikle başka manaları zikrettiği yerde hüccet manasını da söylemektedir.

2.“Burhan” Manası

Kur’ân- Kerim’deki âyet kelimesi ve türevlerinin tefsiri konusunda Taberî ve Kâsımî’nin ittifak ettiği manalardan birisi de burhandır. Âyet kelimesinin bu manasının sayılı az yerde geçtiğini söylemek daha doğrudur. Bu mana genellikle hüccet gibi diğer manalara yakın kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekler bu kabil örneklerdendir.

1. Misal: وَلَئِن آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ لِّبَعْضٍ فَإِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا لَمِنَ الظَّالِمِينَ “Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere **her türlü burhanı** getirsen de, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun.”(Bakara, 2/145)

Taberî bu âyeti Hz. Peygamberin Yahudi ve Hristiyanlara kıblenin Beyt-i Makdisten mescid-i harâma çevrilmesinin gerektiğine dair bir hangi burhan ve hücceti(âyet) getirirse getirsin onların bunu kabul etmeyecekleri şeklinde açıklarken âyet kelimesinin tefsiri sadedinde burhan ve hüccet kelimelerini kullanmıştır.¹³¹

Kâsımî ise âyetin aynı yeriyile ilgili peygamberin ehl-i kitaba getirmiş olduğu her türlü âyetten maksadın Kabe’ye dönme konusunda getirilen “kesin burhan” olduğunu belirtmektedir.¹³²

2.Misal: وَإِنْ كَانَ كَبِيرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سَلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ “Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir burhan getirmeye gücün yetiyorsa (durma, yap!)..”(En’âm, 6/35)

¹³¹ TABERÎ, *Câmiu ’l-Beyân*, III, s.184.

¹³² KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vîl*, I, s.426.

Taberî âyette Allah'ın Hz. Peygamber'den kâfirlerin kendisinden yüz çevirmeleri, göndermiş olduğu şeyleri tasdik etmekten kaçınmaları, kendisine ağır geliyor, onların bu davranışları karşısında sabredemiyorsa, şâyet yapabiliyorsa yere bir tünel kazıp veya göğe bir merdiven dayayıp onalara “sözünün doğruluğunu gösteren bir âyet yani alâmet ve burhan” getirmesini istediğini belirtmektedir.¹³³

“Onlara bir âyet geldiği zaman, "Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verinceye kadar asla inanmayacağız" derler.”(En'âm, 6/124) âyetinin tefsirinde ise Kâsımî onlara gelen âyetten maksanın sağlam bir burhan ve hüccet olduğunu açıklamış ve âyette, bunun kendilerine gelse bile Allah elçilerine verilenin bir benzeri olan vahiy ve onu tasdik eden mucize kendilerine verilmediği takdirde inanmayacaklarının belirtildiğini söylemektedir.¹³⁴

Taberî ve Kâsımî'nin tefsirlerinde, âyet kelimesinin burhan anlamında yorumlanmasına az rastlanmaktadır.¹³⁵ Bundan dolayı aynı âyette geçen “âyet” kelimesine iki müfessirin de burhan manasını verdiği yer sınırlıdır ve genellikle bu manayı diğer manalarla birlikte ele almaktadırlar.

Sonuç olarak Taberî ve Kasîmî'nin burhan manasını, âyet kelimesinin açık delil ve sağlam hüccet anlamına geldiği yerlerde verdiğini görmekteyiz.

3.“Delil” Manası

Taberî ve Kâsımî'den her birisi âyet kelimesine tefsirlerinde çokça delil veya işaret manası vermektedirler. Bu manayı verirken de “edille” ve “delâlât” lafızlarını kullanmaktadırlar. Aşağıdaki örnekler bununla ilgilidir.

1.Misal: يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ “Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir deliller vardır.”(Nahl, 16/11)

¹³³ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s.336-7.

¹³⁴ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IV, s.485.

¹³⁵ Taberî Tefsirinde En'âm, 6/99 ve A'râf, 7/73 âyetlerini de ilave edersek yukarıda zikredilen âyetlerle birlikte dört yerde; Kasîmî tefsirinde ise Meryem, 19/21, 73; Saffât, 37/14; Mumin, 40/56, Fussilet, 41/53 âyetlerini de eklersek yukarıdaki âyetlerle birlikte yedi yerde, âyet kelimesi bu manada kullanılmıştır.

Taberî âyetin ذٰلِكَ لَايَةٌ لِّقَوْمٍ لِّقَوْمٍ kısmını “Allah’ın gökten indirdiği su ile size belirttiği şeyleri çıkartmasında düşünen bir topluluk için açık işâret ve alâmet vardır.” şeklinde tefsir ederek burada geçen “âyet” kelimesine işâret ve alâmet manası yüklemektedir.¹³⁶

Kâsımî de âyetin aynı kısmını “suyun indirilmesi ve açıklanan şeylerin çıkartılmasında düşünen bir topluluk için âyet yani Allah’ın birliğini gösteren işâret ve hüccet vardır.” şeklinde tefsir etmektedir.¹³⁷

2.Misal: أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَشَأَ تَخْسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ ذٰلِكَ لَايَةٌ لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ “Onlar, önlerindeki ve arkalarındaki (kendilerini dört bir yandan kuşatan) göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer dilersek onları yere geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Bunda, Rabbine yönelen her kul için bir işâret vardır.”(Sebe, 34/9)

Taberî âyetin ذٰلِكَ لَايَةٌ لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ kısmında geçen “âyet” kelimesinin işâret anlamında olduğunu, işâret olan konuyla da “gökyüzü ve yeryüzünün Allah’ın kullarını kuşatmasının” kastedildiğini belirtmektedir. Ayrıca bu işâretin Allah’a tövbe ile yönelen, Allah’ın birliği bilgisine, ruhubiyetini ikrara, vahdaniyetini itirafa, ona itaati kavramaya dönen kullar için geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹³⁸

Kâsımî de âyetin ذٰلِكَ لَايَةٌ لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ kısmında geçen “âyet” kelimesini açık bir işâret olarak tefsir etmekte, işâret olan konunun da “gökyüzü ve yeryüzüne bakmak, bunları ve Allah’ın kudretini gösteren delilleri düşünmek olduğunu belirtmekte, bu işâretin Rabbine itaatkâr olarak dönen kullara fayda sağlayacağını açıklamaktadır.¹³⁹

3.Misal: وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَعْرَبِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَنُورٌ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Eğer biz onu başka dilde bir Kur’ân yapsaydık onlar mutlaka, "Onun **âyetleri** genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?" derlerdi. De ki: "O, inananlar için bir hidâyet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur’ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar)."(Fussilet, 41/44)

¹³⁶ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XVII s.179.

¹³⁷ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.356.

¹³⁸ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XX s.356.

¹³⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VIII, s.135.

Taberî âyette ifade edilen *لَوْلَا فَصَّلْتُ آيَاتُهُ* kısmında geçen “âyâtuhu” terki bini “kitabın delilleri ve içerisindeki âyetler” şeklinde açıklayıp tefsirini, “bizim onu ve içindekileri anlamamız için kitabın delilleri ve içerisindeki âyetleri açıklanmalı değil miydi?” ifadeleriyle yaparken¹⁴⁰, Kâsımî de “âyâtuhu” terki bini “kitabın delilleri ve içerisindekiler” şeklinde açıklamakta ve müşriklerin açıklanmasını istediği şeyleri de anlamaları için bildikleri dille olmalarını isteyeceklerini belirtmektedir.¹⁴¹

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki âyet kelimesine verilen delil manası Taberî ve Kâsımî’de çokça zikredilmektedir. Genellikle de Taberî’de hüccet manasıyla birlikte ele alınmakta ve özellikle kafirlerin âyetleri yalanlamaları, yüzçevirmeleri veya alay etmelerinden bahsedilen yerlerde¹⁴² ya da semavât, yer, gece, gündüz, meyve, ekin ve gemilerden bahsedilen yerlerde¹⁴³ ve bu gibi Allah’ın kudreti ve birliğine delalet eden yerlerde bu mana kullanılmaktadır.

D. “Alâmet” Manası

Taberî ve Kâsımî’den her birisi, “âyet” kelimesini tefsir ettiği yerlerde ona alâmet manasını çokça yüklemektedirler. Bu manaya şahit olduğumuz birkaç örneği ele alalım.

1.Misal: *وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ* *وَأَلْ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* “Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Onun hükümdarlığının alâmeti, size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanmış kimselerseniz, bunda şüphesiz sizin için kesin bir alamet vardır."(Bakara, 2/248)

Taberî bu âyetin *إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ* ifadesini tefsir ederken “Allah onu size kral olarak gönderdi.” sözünün doğruluğuna delil olarak istediğiniz Talut’un hükümdarlık alâmeti” ifadelerini kullanmıştır. Âyetin sonunda gelen *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* beyanının tefsirinde aynen şunları söylemektedir:

¹⁴⁰ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XXI, s.481.

¹⁴¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VIII, s.344.

¹⁴² Bazıları için bkz. En’âm, 6/4, 21; Yunus, 10/21.

¹⁴³ Bazıları için bkz. Nahl, 16/65-7; Yasin, 36/41.

“Allah Teâlâ bunu zikretmekle şunu kastediyor. Peygamberleri Samuel Benî İsrail’e Size içerisinde Rabbinizden bir sekine ve Hz. Musa ve Hz. Harun’un ailelerinin bırakmış olduğu kalıntıların bulunduğu ve meleklerin taşıdığı sandık geldiğinde; لَمَّا يَا لَكُمْ yani bu sizin için size haber verdiğim konularda doğruluğuma bir alâmet ve delildir.”¹⁴⁴

Kâsımî de âyet-i kerimenin başında yer alan إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ ifadesindeki “âyet” kelimesini alâmet olarak tefsir etmektedir.¹⁴⁵

2. Misal: قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَةُ قَالَ أَيُّكَ إِلَّا تَكَلَّمَ النَّاسُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ “Zekeriya, "Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver" dedi. Allah da şöyle dedi: "Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et."(Âl-i İmrân, 3/41)

Taberî âyet-i kerimede belirtilen üç günlük koşumama alâmetiyle(âyet) Allah’ın Hz. Zekeriya’ya haber verdiğini belirtmiştir. Devamında ise “Hz. Zekeriya’nın Rabbim bana ulaşan nida, işittim ses meleklerin sesi ve Sen’den bana bir müjde ise buna dair bana bir âyet yani alâmet göster.” dediğini Hz. Zekeriya’nın da bu alameti, bu sesin meleğe ait olmadığına, müjdenin de Allah tarafından gelmediğine dair şeytanın attığı vesveselerden kurtulmak için istediğini belirtmektedir.¹⁴⁶

Kâsımî de aynı âyetin tefsirinde قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ifadeleriyle Hz. Zekeriya’nın kendisi için âyet istemesinden kastettiği şeyin “eşinin hamile olduğunu belirten bir alâmet” olduğunu, bu alameti hamileliğin bilinemeyen gizli bir durum sebebiyle istediğini ifade etmiştir. Allah da nimete Hz. Zekeriya’nın şükürle karşılık vermesi için baştan onu belirtmek istemiş, mu’tad olan zuhurla yani eşinin karnının şişmesiyle hamileliğin görünür hale gelmesine kadar geciktirmemiştir. Kâsımî, Hz. Zekeriya’nın işaret yoluyla insanlarla anlaşmasını da el ve başıyla hareketler yapmak şeklinde açıklamaktadır.¹⁴⁷

3.Misal: وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ لِّمَنْ حَسَبَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَلَّنَاهُ تَفْصِيلاً “Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilirsiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık.”(İsrâ, 17/12)

¹⁴⁴ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, V, s.337.

¹⁴⁵ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, II, s.180.

¹⁴⁶ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, VI, s.384.

¹⁴⁷ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, II, s.315.

Taberî bu âyetin tefsirinde bizzat şunları söylemektedir:

“Allah Teâla zikrinde şöyle buyurmaktadır. Ey İnsanlar dinlenmeniz için gece alametini(âyet) karartması ve rabbinizin lütfundan rızık aramanız için gündüz alametini(âyet) parlatması ve bu iki alameti(âyet) birbirine muhalif kılmasıyla yıllarının sayısını, bitişini başlangıcını, gündüz ve gece saatlerini hesaplamanız Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetlerindendir.”¹⁴⁸

Görüldüğü gibi Taberî bu misalde geçen âyetlerin her birisine alâmet manası vermektedir.

Kâsımî gece ve gündüzün iki âyet kılınmasıyla ilgili o ikisinin kendilerin, birbirlerini takip etmesinin ve gece ve gündüz arasındaki farkların birer âyet olduğunu belirtmiştir. Ve gece ve gündüzün Hakîm bir yaratıcının varlığını gösteren alâmetler olduğunu söyleyerek âyete alâmet manasını vermiştir. Ayrıca gecenin âyetinin karartıcı olması, gündüzün âyetin ise belirli eşyanın ayırt edilmesi için aydınlatıcı olması olduğunu söylemektedir.¹⁴⁹

Taberî ve Kâsımî, tefsirlerinde “âyet” kelimesini alâmetin çoğulları olan “a’lâm” ve “alâmât” kelimeleriyle de tefsir etmektedir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ... كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar... Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”(Maide, 5/89) âyetinde Taberî “Allah’ın âyetleri” ifadesinin tefsirini “dinin alâmetleri(a’lâm)”¹⁵⁰ şeklinde yaparken, Kâsımî de “şeriatının âlâmetleri” açıklamasıyla tefsir etmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁸ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, s.395.

¹⁴⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VI, s.447.

¹⁵⁰ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, s.395.

¹⁵¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, IV, s.238.

“Andolsun, biz açıklayıcı âyetler indirdik. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir.”(Nur, 24/46) beyanında geçen “âyât” kelimesiyle ilgili Taberî, hak ve doğru yolu gösteren açık alâmetler(alâmât) şeklinde bir açıklama yaparken¹⁵², وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ “Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkâr eder.”(Bakara, 2/99) âyet-i kerimesinde geçen “âyât” kelimesini Kâsımî, peygamberin nübüvvetini gösteren açık alâmetler(alâmât) şeklinde tefsir ettikten sonra bu alâmetlerin; Kur’ân’da yer alan Yahudilerin gizli ilimleri, haberleri, sadece onların ahbâr ve alimlerinin bildiği kitaplarda yer alan haberler, geçmişten günümüze kadar tahrif ettikleri bilgiler, Tevrat’taki değiştirdikleri hükümler olduğunu, sayılan bu alâmetleri Cenâb-ı Hakk’ın elçisi Hz. Muhammed(s.a.v)’e indirdiği kitabında bildirdiğini belirtmektedir.¹⁵³

Sonuç olarak hiçbir müfessir tefsirinde âyet kelimesine alâmet manasını vermemezlik yapmamıştır. Çünkü bu mana “âyet” kelimesinin en geniş luğavî manasıdır.

E. “İbret” Manası

Taberî ve Kâsımî’nin her ikisi de âyet kelimesine tefsirlerinin pek çok yerinde ibret manası da vermektedirler. Aşağıdaki örnekler bu bağlamdaki âyetlerdendir.

1. Misal: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ “Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere **ibret** olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir.”(Yunus, 10/92)

Taberî âyet-i kerimedeki muhatabın fravun olduğunu, kendisinin helâk olduğuna inanmayanların onu helâk olarak görmeleri için Allah’ın bedenini kurtardığını belirtmektedir. Arkasından gelenlere Fravunun bedeninin âyet olmasını ise “kendisiyle nasihat alarak Allah’a isyandan, küfür ve yeryüzünde fesat çıkartmaktan vazgeçmelerine vesile olacak bir ibret” olarak açıklamaktadır.¹⁵⁴

¹⁵² TABERÎ, *Câmiu ’l-Beyân*, XIX, s.204.

¹⁵³ KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vîl*, I, s.361.

¹⁵⁴ TABERÎ, *Câmiu ’l-Beyân*, XV, s.194.

Kâsımî aynı âyetin tefsirinde İsrâil oğullarının Fravunu ölü olarak deniz kıyısına atılmış görmelerini, onun denizin dibinden sahile çıkartılmasından ibret almalarını sağlamak için Allah'ın Fravunun ruhsuz cesedini denizden çıkarttığını belirtmektedir. Bununla birlikte “Fravunun cesedinin arkadan geleceklere bir âyet olmasını” ise kafir milletleri azgınlık ve inattan kurtarıp Allah'ın emirlerine uymaya vesile kılacak bir ibret olması şeklinde yorumlamaktadır.¹⁵⁵

2.Misal: وَعَذَابُ اللَّهِ مَعَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُوهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا “Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah, böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir ibret olsun, sizi de doğru bir yola iletin.”(Fetih, 48/20)

Taberî âyetin وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ kısmının tefsirinde, müminler için âyet olan şeyin Allah'ın insanların ellerini onların ailelerinden çektirmesi olduğunu, müminler için âyet olmasıyla da müminler için “ibret” olmasının kastedildiğini söylemektedir. İbret almak suretiyle insanların da görünen ve görünmeyen her yerde Allah'ın kendisini gözetip kolladığını bilip rızasına uygun Allah'a kul olmaya çalışacaklarını belirtmektedir.¹⁵⁶

Kâsımî de müminler için âyet olmaktan maksadın müminler için ibret olduğunu ve ibretin konusunun, Allah'ın insanların ellerini kendilerinden çektirmesi ya da ganimet olabileceğini belirtmekte ve müminlerin bundan ibret almasıyla Allah'ın kendilerine yardımını ve zaferi garanti ettiğini bileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁷

3. Misal: إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ “Şüphesiz, ahiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır. Bu, insanların (hesap ve ceza için) toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği bir gündür.”(Hud, 11/103)

¹⁵⁵ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, VI, s.58.

¹⁵⁶ TABERÎ, *Câmiu 'l-Beyân*, XXII s.232.

¹⁵⁷ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, VIII, s.499.

Taberî “ahiret azabından korkanlar için bunda bir âyet vardır” ifadesindeki âyetten murad edilenin “ibret” ve “öğüt” olduğunu belirtmektedir. Âyette bu(ذَلِكَ) diye mücmel bırakılan ibretin kendisini ise bir önceki âyette belirtilen haberleri anlatılan Ehl-i Kurâ'nın helak edilme hadisesi olarak açıklamaktadır.¹⁵⁸

Kâsımî de aynı âyette geçen “bunda bir âyet vardır” ifadesindeki âyetin ibret olduğunu söylemekte ve bu ibretin alınmasıyla insanın görev ve sorumluluklarının farkına varacağını belirtmektedir.¹⁵⁹

Genel olarak ibret manasına baktığımızda özellikle Taberî'nin tefsirinde bu mana gözle görelen ve düşünmeye, ibret almaya çağıran anlamıyla âyet kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır.

F. “Mev'ıza” Manası

Taberî ve Kâsımî'den her biri, tefsirlerinde “âyet” kelimesine az da olsa bazı yerlerde “ıza”, ve “mev'ıza” kelimelerini kullanmak suretiyle öğüt manası da vermektedir. Fakat bu mana ibret, hüccet, işâret gibi kendisiyle irtibatlı diğer manalarla birlikte ele alınmaktadır. Bu düşüncemizi aşağıdaki örnekler üzerinden gösterebiliriz.

1.Misal: فَانجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ “Biz de onu (Nûh'u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir öğüt kıldık.”(Ankebut, 29/15) âyet-i kerimesinde geçen “âyet” kelimesini Taberî, ibret, öğüt ve delil manalarıyla açıklarken¹⁶⁰, Kâsımî sadece öğüt manasıyla tefsir etmektedir.¹⁶¹

2. Misal: O، انْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَالِي ظَهْرِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شٰكُوْرٍ “O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”(Şûrâ, 42/33)

Taberî âyetin son bölümü olan اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شٰكُوْرٍ kısmını tefsir ederken burada geçen “âyât” kelimesinin Allah'ın kudretini gösteren öğüt, ibret, ve açık bir delil olarak yorumlamakta, öğüt olan durumun ise “Allah'ın kudretiyle denizde gemilerin yüzmesi” olduğunu belirtmektedir.¹⁶²

¹⁵⁸ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XV s.476.

¹⁵⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.160.

¹⁶⁰ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XX, s.18.

¹⁶¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VII, s.549-50.

¹⁶² TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, s.542.

Kâsımî de aynı âyetin tefsirinde Taberîyle hemen hemen aynı lafızlarla “âyât” kelimesinin Allah’ın ezeli kudretini gösteren öğüt, ibret, ve açık bir delil olduğunu ifade etmekte ve öğüt olan durumu “Allah’ın rüzgarları musahhar kılmasıyla denizde gemilerin yüzmesi” şeklinde yorumlamaktadır.¹⁶³

3. Misal: *إِنَّ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَوْنَ عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ* “İşte bunlar Allah’ın, sana hak olarak okuduğumuz âyetleridir. Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez.”(Âl-i İmrân, 3/108) beyânın da geçen *آيَاتِ اللَّهِ* ifadesini Taberî, Allah’ın öğütleri, ibret ve delilleri şeklinde tefsir etmiştir.¹⁶⁴

Öğüt anlamı ayet kelimesi tefsirinde az karşılaşılmakla birlikte müfessirler tarafında kullanılan manalardan biridir. Özellikle Taberî Allah’ın yalanlayıcıları korkutmak ve onları küfründen vazgeçirmek için gönderdiği tekvînî ayetlerinde¹⁶⁵ veya Allah’ın tefekkür ve tedebbür edilmesini istediği ayetlerde¹⁶⁶ bu manayı kullanmaktadır.

G. “Mucize” Manası

Mucize lafzı hicri üçüncü asrın sonlarında ortaya çıkmış ve alimlerin söz ve yazılarında adeta âyet kelimesiyle yarışırcaasına görünmeye başlamıştır. Nitekim Allah Teâlâ tarafından peygamberlere verilen olağanüstü durumlara, “peygamber mu’cizeleri” denilmektedir. Bu kelimenin kullanımı, günümüzde de geniş şekilde yaygınlık göstermektedir.¹⁶⁷ Bundan dolayı âyet kelimesinin mucize anlamında tefsir edildiği bir yer dışında Taberî tefsirinde, mucize lafzını kullanımını görmemekteyiz.

Bu örnek ise *فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَابِةٍ مِنْ رَبِّكَ* "Ona gidin ve şöyle deyin: ‘Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir **mucize** getirdik. Selâm, doğru yola uyanlara olsun.”(Taha, 20/47) âyetin tefsirinde yer almaktadır.

¹⁶³ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VIII, s.371.

¹⁶⁴ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, VII, s.97.

¹⁶⁵ Bkz. Yunus, 10/97; Hud, 11/96; Furkan, 25/37.

¹⁶⁶ Bkz. Zümer, 39/42; Sebe', 34/19.

¹⁶⁷ ŞAKİR, *Medâhulu'l-câzi'l-Kurân*, s.124-33.

Taberî âyetin başını “Allah bizi, İsrailoğullarını bizimle beraber göndermeni emretmek üzere sana gönderdi. Sen onları bizimle beraber gönder ve yaptırдың kötü işlerle onlara zulmetme.” şeklinde tefsir ettikten sonra akabinde gelen قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكَ ifadesindeki âyet kelimesine mucize manası vererek ilgili kısmı “Bizi, sana gönderen Rabbinin katından bir **mucize** getirdik.” ifadeleriyle açıklamaktadır.¹⁶⁸

Diğer taraftan Kâsımî'nin ise, kendisinden önceki tefsir alimlerinden pek çok nakilde bulunmak suretiyle, “âyet” kelimesine, tefsirinin çoğu yerinde, mucize manasını verdiğini görmekteyiz. Aşağıdaki örnekler bunlardan bazılarıdır.

1.Misal: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Kim Allah'a karşı yalan uydurandan, ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir? Şüphesiz ki, zalimler kurtuluşa eremez.”(Enâm, 6/21) âyetinin tefsirinde Kâsımî müşriklerin Allah'a karşı uydurdukları yalanları; melekleri Allah'ın kızları ve Allah indinde kendilerinin şefaatçıları görmeleri ve bir kötülük işlediklerinde onu atalarından gördüklerini ve onu Allah'ın emrettiğini söylemeleri olarak açıklamaktadır. “Âyetleri yalanlamaktan” maksadın ise Kur'an'ı ve “mucizeleri” yalanlamak olduğunu belirtmektedir ki müşriklerin mucizeleri sihir olarak gördüklerini dolayısıyla yalanladığını da ifade etmektedir.¹⁶⁹

2.Misal: وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُّوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ "Ey kavmim! İşte size **mucize olarak** Allah'ın dişi bir devesi. Bırakın onu, Allah'ın arzında yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar." (Hûd, 11/64) âyetini tefsir ederken Kâsımî devenin Allah'a izafe edilmesinin onun değerini göstermek ve yaratılış ile huy açısından benzerlerinden farklılığını belirtmek için olduğu yorumunda bulunmaktadır. Hz. Salih işte bu devenin kavmi için bir âyet olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Kâsımî buradaki “âyet”ten murad edilenin “Hz.Salih'in nübüvvetinin doğruluğunu gösteren bir mucize” olduğunu dolayısıyla Allah'a nisbet edilen âyete(deve) karşı suç işlememeleri için Hz. Salih'in kavmine uyarılarda bulunduğunu söylemektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, s.315.

¹⁶⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IV, s.332.

¹⁷⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.113.

3.Misal: إِذْهَبْ أَنْتَ وَأُخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي "Sen ve kardeşin **mucizelerim** ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin."(Taha, 20/42) âyetinin tefsirinde de Kâsimî, Allah'ın Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'un götürmesini istediği âyetlerin; asâ, elinin beyaz olması, düğümleri çözmesi ve Hz.Musa'nın eliyle gerçekleşen durumlar gibi mucizeler olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹

¹⁷¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vîl*, VII, s.127.

III. TABERÎ VE KÂSİMÎ'DEN HER BİRİSİNİN “ÂYET” KELİMESİNİN TEFSİRİNDE TEK KALDIĞI MANALAR

A. Taberî'nin Tek Kaldığı Manalar

Âyet kelimesini, Taberî, genellikle daha önce zikredilen manalarla tefsir etmekle birlikte Kâsımî'den ayrı ve daha önce zikredilmemiş üç yeni mana daha ilave etmektedir.

1. “Mesel” Manası

وَالْبَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ
“(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.”(A'râf, 7/58) beyanının tefsirinde Taberî örnek verme yani mesel manasını vermektedir. نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ifadesini “bir âyetten sonra başka bir âyeti açıklarız, bir delilden sonra başka bir delil sunarız.” şeklinde açıklamakla birlikte “Bir örnekten sonra başka bir örnek veririz.” ifadelerini de eklemektedir.¹⁷²

2. “Alem” Manası

"وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ
(peygambere) Rabbinden bir âyet indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!"(Yunus, 10/20) beyanında geçen “âyet” kelimesini alem ve delil kelimeleriyle tefsir etmekte ve âyet-i kerîmede olduğu gibi müşriklerin diliyle cümleyi “Söylediklerinin gerçek olduğunu kendisiyle bileceğimiz bir alem(işâret) ve delil, Rabbi tarafından Muhammed’e indirilmiyor mu?” şeklinde açıklamaktadır.¹⁷³

¹⁷² TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XII, s.496.

¹⁷³ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XV, s.48.

“Zekeriyya, "Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver", dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır" dedi.”(Meryem, 19/10) beyânında geçen ilk âyet kelimesini alem ve delil kelimeleriyle tefsir ederek ilgili yeri “Meleklerinin beni müjdeledikleri senin emrinden ve risâletinden olan bu çocuğun doğruluğuna dair bana kendisiyle kalbimin tatmin olacağı bir işaret(alem) ve delil göster.” ifadeleriyle açıklamaktadır.¹⁷⁴

3. “Zikrâ” Manası

“Geceleyin uyumanız ve gündüzün O'nun lütfundan istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.”(Rum, 30/23) beyânının sonundaki “âyât” kelimesini Taberî, ibret, delil kelimeleriyle birlikte öğüt manasına gelen zikrâ kelimesini de kullanarak açıklamaktadır. Bununla birlikte öğüdün kendisinin Allah’ın sayılan fiilleri; faydasının ise Allah’ı hiçbir şeyin aciz bırakamayacağını göstermesi olarak ifade etmektedir. İşiten kavimle kastedilenin ise Allah’ın öğütlerini alan, ibret alarak Allah’ın delillerini anlayanlar olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁵

Bu üç mana, âyet kelimesinin luğavî veya ıstılahî manalarından olmasa da bu manalara yakındır. Allah düşünmeleri için bunları insanlara mesel getirmiştir. Nitekim insanlar delil, burhanlarla düşünürler. Alem, alâmet gibi açık bilinen bir şeydir. Zikrâ ise öğüt ve ibret manasındadır.

¹⁷⁴ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, s.151.

¹⁷⁵ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XX, s.87.

B. Kâsımî'nin Tek Kaldığı Manalar

1.“Havârik” Manası

Kâsımî âyet kelimesini, tefsirinin üç yerinde, olağanüstü durumlar veya mu'cize anlamlarına gelen ve Taberî'nin tefsirinde kullanmadığı hârika kelimesiyle tefsir etmektedir. Zikredilen üç yer şunlardır.

“Dediler ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!" (Ey Muhammed!) De ki: "Şüphesiz Allah'ın, bir mucize indirmeğe gücü yeter. Fakat onların çoğu bilmiyor."(En'âm, 6/37) beyanındaki ilk âyet kelimesini Kâsımî “hârik” kelimesiyle mucize manası yükleyerek tefsir etmekte ve Peygambere rabbinden mucize indirilmesini talep etmelerinin ise Mekke müşriklerinin inatlarından kaynaklandığını belirtmektedir.¹⁷⁶

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ “Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?"(En'âm, 6/109) beyanında geçen ilk âyet kelimesini Kâsımî yine “hârik” kelimesiyle tefsir ederek müşriklerin son derece kesin bir dille kendilerine bir hârik gelirse inanacaklarına dair yemin ettiklerini belirtmektedir. قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ ifadesiyle “Mucizelerin olup olmamasının, Allah'ın hükmünde olduğu, açık hükmüne bağlı olan meşietine göre bu konuda tasarrufta bulunacağıının belirtildiği ifade etmektedir.¹⁷⁷

Kâsımî yine “Onlara, "Âyetlerimizi yalanlayan topluluğa gidin" dedik. Nihâyet o kavmi yerle bir ettik.”(Furkan, 25/36) beyanını Hz. Musa ve kardeşinin “âyetlerimizi yalanlayan topluluk” olarak ifade edilen Fravun ve kavmine gönderildiğini belirtmektedir. Fravun ve kavminin yalanladığı âyetleri, havârik kelimesiyle tefsir ederek bunların Hz. Musa'ya verilen dokuz mucize(havârik) olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, IV, s.349.

¹⁷⁷ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, IV, s.465..

¹⁷⁸ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, VII, s.428.

2. “Kevnî veya Tenzîlî Âyetler(Hissi veya Akli Âyetler – Kur’ânî veya Felekî Âyetler – Enfüsî veya Afâkî Âyetler)” Manası

Kâsımî bu manayı, âyet kelimesini tefsir ettiği yerde genellikle incelikler cümleler şeklinde ve âyet kelimesinin zahirinden değil bâtınından sır ve latifeler çıkartmak suretiyle vermektedir. Çünkü onüçüncü yüzyılda yaşayıp, asrtonomi, tıp, fizik ve diğer kevnî ilimlerin yükseliş ve ilmî devrimlerine şahit olmasından ötürü Kâsımî, modern kevnî ilimlere önem vermektedir. Bununla birlikte kendisinden önceki Ehl-i Sünnet müfessirlerin sözlerini değerlendirmeye ve onlardan nakillerde bulunmaya da gayret etmektedir. Genellikle âyetlerin sarih tefsirlerinden sonra ele aldığı bu manaları aşağıdaki örneklerde görebiliriz.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْأَجْسَابِ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.”(Yunus, 10/5) âyetinin sonunda yer alan الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ifadesini Kâsımî “Allah kainatın yaratılışındaki hikmeti bilip bundan yaratıcının bir olduğunu çıkartacak bir topluluğa uyarıcı olan tekvinî veya tenzîlî âyetlerini açıklamaktadır.” şeklinde tefsir ederek âyât kelimesini tekvinî ve tenzîlî kelimelerinin her ikisiyle de vasıflamaktadır.¹⁷⁹

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”(İsrâ, 17/1) beyânında ifade edilen gösterilmek istenen bir kısım âyetleri, Kâsımî “uzun bir gecede yolculuk yapmak, Beyt-i Makdisi görmek, orada Peygamberle buluşmak ve yüce makamlara çıkmak” olarak açıklamaktadır.

¹⁷⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, VI, s.7.

Bu açıklamalarla birlikte Kâsımî hissî âyetlere işaret eden zayıf bir nakilde bulunmaktan da geri durmamıştır. O nakilde “Allah Teâlâ Peygamberimiz’e aklî âyetlerini gösterdikten sonra hissî âyetlerini de göstermek istedi. Çünkü şüpheliyi izale etme ve vesveseyi def etme konusunda hissî âyetler, aklî âyetlerden daha tesirlidir.” denilmektedir.¹⁸⁰

“Biz bir âyeti ve idâa biddâna âyeh mâkân âyeh ve Allah aklm bima ynzrl qâlwa inna anta muftr bl aktruhm la yglmwn” ve idâa biddâna âyeh mâkân âyeh ve Allah aklm bima ynzrl qâlwa inna anta muftr bl aktruhm la yglmwn” değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”(Nahl, 16/101)

Kâsımî bu âyetin tefsirinde âyetin ilk ve zahiri manası olan Kurân âyetlerinin lafzen veya hükmen neshedilmesi konusunu ele aldıktan sonra bu âyetin manasının daha derin olduğunu ifade ederek şunları söylemektedir.

Bir grup; âyetin “Hz. Musa, Hz. İsa ve diğerlerinin kevnî ve âfâkî âyetleri gibi geçmiş peygamberlerin âyetlerinden(mucize) birisinin; indirilenin hidâyet, rahmet ve aklın idrak ettiği ve fitrata uygun bir müjde olan nefsi ve ilmî başka bir âyetle değiştirilmesi” anlamında olduğunu söylemektedir. Bunlar o zamanki insanın istidada göredir. Çünkü Kur’ân âyetleri insanın aklına hitap eder. Zihnine haykırır. Peygamberimize kevnî mucizeler verilmemiştir. Geçmiş kavimler gibi mucizeler karşısında dehşete düşürülmemiştir. Dolayısıyla bu kevnî âyetler, okuma yazma bilmeyen ümmî bir nebîye gelen ilim ve hidâyet kitabı olan âyetlerle değiştirilmiştir.¹⁸¹

“Dediler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!" De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."(Ankebut, 29/50) âyetini Kâsımî “Mucizeler ancak Allah katındadır.” Yani mucizeleri indirmeye Allah mâliktir. Dilerse yapar. “Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.” Yani benim vazifem yalnız uyarmak ve yol göstermektir. Sizin istediğiniz mucizeleri getirmek değil.” şeklinde açıklamaktadır. Akabinde ise Kâsımî, Allah’ın “Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”(Ankebut, 29/51) beyanıyla terakkî eden yola uygun olarak, risâlet misyonunun âfâkî âyetlerden ilmî âyetlere dönmesiyle indirilen Kurân âyetlerinin, istenilen mucizelere(âyet) ihtiyaç bırakmadığına işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁸²

¹⁸⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.430.

¹⁸¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.408-9.

¹⁸² KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VII, s.561.

3. “Şâhid” Manası

Kâsımî bu manayı tefsirinde sadece bir kez dile getirmektedir. O da *ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ* “Sonra onlar, Yûsuf’un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular.”(Yusuf, 12/35) âyetinin tefsirindedir. Kâsımî âyet-i kerimeyi “Vezir ve ailesi Hz. Yusuf’un suçsuzluğunu gösteren şahitleri(âyât) gördükten sonra uygun gördükleri bir vakte kadar hapse atmaya karar verdiler” şeklinde tefsir ederek âyât kelimesini şevâhid(kanıtlar) kelimesiyle izah etmektedir.¹⁸³ Burada şâhit, delil ve burhan manasında kullanılmıştır.

4. “Kerâmet” Manası

Kâsımî’nin tefsirinde kerâmet manası da bir kez geçmektedir. O da, *وَأَتَيْنَاهُمْ مِنْ* “Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan âyetler verdik.”(Duhân, 44/33) beyanının tefsirindedir. Kâsımî âyeti, “onların imtihan ve faziletini artırmak için içerisinde açık nimetlerin bulunduğu mucize ve kerâmetler verdik. Çünkü onlar düşmanlarına karşı açık bir hüccettir.” şeklinde izah ederek âyât kelimesine mucize ve kerâmet manalarını yüklemektedir.¹⁸⁴

5. “Marifetler ve Hakikatler” Manası

Kâsımî bu manayı da sadece bir kez, *وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ* “Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Şüphesiz düşünüp öğüt alacak bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıkladık.”(Enâm, 6/126) beyânında geçen âyet kelimesinin tefsirinde dile getirmektedir.

Kâsımî âyetinin *وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا* ifadelerindeki ilk kısmını “Kur’ân’ın getirdiği beyân veya tevhid yolu yüzü Allah’a dönme, O’nun razı olduğu dosdoğru yoldur ve o yolda itikad, amel ve ahlakta ifrat ve tefrite meyiletme yoktur veya o yolda mâsivaya ve şirke yönelmek suretiyle eğilip bükülme yoktur.” şeklinde tefsir ettikten sonra son bölümde yer alan “açıklanan âyetler” ifadesiyle “insanların kabiliyetlerine yerleştirilen bilgi ve hakikatlerin” kastedildiğini, kişinin onlarla doğru yolu bulacağını belirtmektedir.¹⁸⁵

¹⁸³ KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vil*, VI, s.174.

¹⁸⁴ KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vil*, VIII, s.419.

¹⁸⁵ KÂSİMÎ, *Mehâsinu ’t-Te’vil*, IV, s.488.

Taberî de olmayıp da Kasımî'nin ayet kelimesine verdiği manalar kendisinden önceki tefsirlerden nakledilen manalardır. Kasımî tefsir kitaplarında geçen bu manaları toplamıştır. Diğer açıdan ise Kasımî içinde yaşadığı asrın etkisinde kalarak daha önce hiç kullanılmamış yeni manalar vermeye çalışmıştır.



IV. TABERÎ VE KÂSİMÎ'NİN “ÂYET” KELİMESİNİ TEFSİRLERİNE DAİR ÇIKARIM VE DEĞERLENDİRMELER

1. Taberî ve Kasimî âyet kelimesini bazen Kur'ân dışındaki Tevrat ve İncil gibi semâvî kitaplar manasında da tefsir etmektedirler. Nitekim ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا “ İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.”(A'râf, 7/176) âyetinin tefsirinde Kâsimî, kavmin yalanladığı “âyetlerin”, Tevrat ve diğer semâvî kitap âyetleri olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁶

Taberî ise الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ “Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'ân'ın âyetleridir.”(Hicr, 15/1) beyanında geçen “âyetleri” Kur'ân'dan önceki Tevrat ve İncil gibi kitapların âyetleri olarak tefsir etmektedir.¹⁸⁷

2.Taberî genellikle hüccet, alâmet, delil veya delâlet kelimelerini veya bu kelimelerden herhangi ikisini, birbirine yakın manada kullanmaktadır. Bunu tefsirinin pek çok yerinde görmek mümkündür. Bunun nedenini -Allah en iyisini bilir- Taberî'nin âyetleri, rivâyetlerle tefsir etme çabası olarak görüyoruz. Çünkü Taberî, her hangi bir âyetin tefsirine dâir pek çok rivâyeti o âyetin tefsirinde aktarıp değerlendirmeye çalışmaktadır. Aşağıdaki örnekleri bu minvâlde zikredebiliriz.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
“Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içerisindeki birtakım sağır ve dilsizlerdir. Allah, kimi dilerse onu şaşırtır. Kimi de dilerse onu dosdoğru yol üzere kılar.”(En'âm, 6/39)

Taberî bu âyet-i kerimenin başında yer alan müşriklerin yalanlamış oldukları “âyetleri”, Allah'ın “hüccetleri, alâmetleri ve delilleri” şeklinde üç kelimeyi de birlikte kullanarak tefsir etmektedir. Akabinde gelen ifadeleri ise müşriklerin hakkı dinlemeye karşı sağır, hakkı konuşma konusunda dilsiz ve küfür karanlığında şaşkın ve yolunu kaybetmiş halde bulunduğu şeklinde açıklamaktadır.¹⁸⁸

"Sen sırf, وَمَا تَنْقُمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَّنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz! Uzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak bizim canımızı al."(A'râf,

¹⁸⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu 't-Te'vil*, V, s.223.

¹⁸⁷ TABERÎ, *Câmiu 'l-Beyân*, XVII, s.59.

¹⁸⁸ TABERÎ, *Câmiu 'l-Beyân*, XI, s.350.

7/126) beyanında Hz. Musa'ya inanan sihirbazların Fıravuna serzenişleri aktarılmaktadır. Taberî âyeti

“Ey Fravun. Sen sadece, semavât ve arzın mâliki olan Allah'ın dışında sen dahil hiç kimsenin benzerine güç yetirmeyeceği, Rabbimizin “hüccet, alâmet ve delillerini tasdik ettiğimiz için bizi eleştiriyor ve aleyhimizde bulunuyorsun.”

şeklinde tefsir ederken “âyât” kelimesini, “hüccet, alâmet ve deliller” olarak açıklamaktadır.¹⁸⁹

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَثَلِيمَةِ “Âyetlerimizi inkâr edenler ise; kötülüğe batmış kimselerdir.”(Beled, 90/19) beyanındaki âyat kelimelerini de Taberî yine “hüccet, alâmet ve deliller” olarak açıklamakta ve bunları kitaplar ve elçilere isnâd ederek izah etmektedir.¹⁹⁰

3. Taberî ve Kâsımî, genellikle ibret, ıza veya bu ikisine yakın olduğu için mev'ıza kelimelerini âyet kelimesinin tefsirinde birbirine yakın manada kullanmaktadır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”(Şuarâ, 26/174) beyanındaki âyet kelimesini Taberî, Peygamberimiz'in kavmi için bir “ibret ve mev'ıza” olarak yorumlarken¹⁹¹, Kâsımî de öğüdün muhatabını daha geniş tutmakla birlikte âyet kelimesini aynı kelimelerle izah ederek, âyetin, helâk olan kavimden sonra gelenler için bir “ibret ve mev'ıza” olduğunu ifade etmektedir.¹⁹²

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ “O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”(Şurâ, 42/33) âyetini Taberî “Allah'ın kudretiyle gemilerin denizde gitmesinde öğüt, ibret ve Allah'ın dilediğini yapabilme kudretini gösteren açık bir hüccet vardır.” şeklinde izah ederken “âyât” kelimesini “öğüt, ibret ve hüccet” lafızlarıyla açıklamaktadır.¹⁹³

¹⁸⁹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, s.35.

¹⁹⁰ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s.446.

¹⁹¹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, s.389.

¹⁹² KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VII, s. 466.

¹⁹³ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, s.542.

Kâsımî ise burada geçen âyât kelimesini Allah'ın ezeli kudretini gösteren öğüt, ibret, ve açık bir delil olarak yorumlamakta ve öğüt olan durumu “Allah'ın rüzgarları musahhar kılmasıyla denizde gemilerin yüzmesi” şeklinde izah etmektedir.¹⁹⁴

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ “Kesin inanacaklar için yerde nice ibretler vardır.”(Zâriyât, 51/20) beyânını Taberî “Arzda gezdiklerinde gördükleri hakikatlerde yakın ehl-i için “ibretler ve mevizeler” vardır.” şeklinde tefsir edip âyât kelimesini, ibret(ı'ber) ve mevize(ızât) kelimeleriyle açıklamaktadır.¹⁹⁵

Kâsımî de aynı âyetin tefsirinde muttekîleri, bakışlarının, kendilerini nefsi tatmin eden, kalbe hoşnutluk veren şeye götürdüğü yakîn ehli olarak tanımlayarak âyât kelimesini, Taberî gibi yine ibret(ı'ber) ve mevize(ızât) kelimeleriyle izah etmektedir.¹⁹⁶

4. Pek çok yerde Taberî âyet kelimesine Kur'ân, deliller ve hüccetler gibi farklı manalar yüklemektedir. Bunun sebebi ise yukarıda da belirtildiği gibi âyetleri rivâyetlerle tefsir etmesidir. Çünkü sayılan bu manaları, geçmiş ulemadan muttasıl bir senetle almışsa, bütün bu anlamları zikretmekten geri durmaz. Bu konuyla ilgili şu âyet-i kerimeleri zikredebiliriz.

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْعِغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ “Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen) yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir.”(A'râf, 7/146)

Taberî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

“Te'vil ehli bu konuda ihtilaf etti. Bazıları onun manası “onlardan kitabı anlama kabiliyetini alacağım”... olduğunu söylerken diğer bazıları da onun manasının, “onları onun delillerinden öğüt almaktan menedeceğim” şeklinde olduğunu söylediler.¹⁹⁷

Taberî, bu yorumları zikrettikten sonra bu konuda en doğru sözün yeryüzünde haksız yere böbürlenenden uzaklaştıracağı” ifade edilen âyetlerin; Allah'ın kullarına emrettiği ibadetlerin hak olduğunu gösteren, kendisinin birliğini ve âdil

¹⁹⁴ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VIII, s.371.

¹⁹⁵ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, s.418.

¹⁹⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IX, s.40.

¹⁹⁷ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, s.112.

olduğunu ortaya koyan “delil ve alametler” olduğunu söylemek olacağını belirtmiştir.

Devamında ise Taberî,, gökler, yer ve Allah'ın bütün yarattıklarının, bu türden olan delillerinden olduğunu ve Kur'ân-ı Kerîm'in de bu delillerden biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁸

5. Kâsımî Taberî'nin tefsirine tam mutabık kalarak çok az yerde ondan nakilde bulunur. Çünkü o, Taberî'den nakilde bulunurken nakilleri bazen ona isnad eder bazen de etmez.

Nitekim إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَثُرُوا كَمَا كُتِبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَفَدَّ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ “Allah'a ve Resûlüne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Oysa biz apaçık âyetler indirdik. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”(Mucadele, 58/5) âyetinin tefsirinde Kâsımî, “Oysa biz apaçık âyetler indirdik. İbn Cerir; “Yani Allah'ın sınırlarının hakikatine işaret eden tafsilatlı deliller ve muhkem alâmetler” dedi.” şeklindeki ifadeleriyle bizzat Taberî'ye isnatta bulunurken¹⁹⁹, وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ “Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkâr eder.”(Bakara, 2/99) âyetini Kâsımî,

“Biz senin nübüvvetini gösteren açık alâmetler indirdik. Bu âyetler Kur'ânda yer alan Yahudilerin gizli ilimleri, sırlı haberleri ve İsrailoğullarının ilklerinin haberleri, ancak onların ahbâr ve alimlerinin bildiği kitaplarda yer alan haberler, onların önce ve sonra gelenlerin tahrif ettikleri bilgiler ve Tevratta var olup da değiştirdikleri hükümlerdir. Allah elçisi Hz. Muhammed'e(s.a.v) indirdiği kitabında onları bildirmiştir.”

şeklinde tefsir etmiştir. Burada geçen ifadeleri bu âyetin tefsirinde Taberî, aynen zikretmiş olmakla birlikte, Kâsımî bu ifadeleri Taberî'ye izafe etmemektedir.²⁰⁰

¹⁹⁸ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, s.113.

¹⁹⁹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VI, s.165.

²⁰⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, I, s.361.

Kâsımî, bazen Taberî'den naklettiğini söylememektedir. Çünkü bunu yapmak, âyetin zaten açık olan tefsirini nakletmek demektir. Nitekim bu durum مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُزُكَ تَقْلُبُهُمْ فِي الْبِلَادِ “Allah'ın âyetleri hakkında inkâr edenlerden başkası tartışmaya girişmez. Onların şehirlerde gezip dolaşmaları seni aldatmasın.”(Mumin, 40/4) âyetinin tefsirinde mevcuttur. Kâsımî مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا ifadesini tefsir ederken, “Allah'ın hüccet ve birliğine dair delillerini inkar etmek suretiyle tartışanlar ancak Allah'ın birliğini inkar edenlerdir.”²⁰¹ ifadelerini kullanmıştır ki, bu cümleler Taberî'nin tefsirinde de aynen vardır.²⁰²

6. Kâsımî, âyet kelimesini, bağlamın manen tefsir ettiği pek çok yerde ve özellikle Kur'ân âyeti veya mucize manalarının verildiği yerlerde, tefsirine ihtiyaç olmadığı ve âyet kelimesini tekrardan zikretmenin tefsir etmeye göre daha açık bir kelimeye döndürmek olduğunu düşündüğü yerlerde âyet kelimesini tekrardan tefsir etmez. Nitekim Taberî de böyle yapar. Fakat bu yerler gerçekten azdır. Aşağıdaki örnekler bu tarz örnekleri ihtiva etmektedir.

وَإِذَا تُنذِرُ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ “Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Hak (kitap Kur'ân) için, düşünmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler.”(Ahkâf, 46/7) beyânını Kâsımî “onlar işittikleri ilk şeyi, tefekkür etmeksizin, gördüklerini düşünmeksizin hemen inkar ettiler.”²⁰³ şeklinde tefsir ederken kullandığı “onu işittiler”(سمعوه) ifadesiyle Kur'ân âyetlerini kastetmektedir. Fakat görüldüğü gibi burada âyet kelimesini açıkça zikretmemiş yerine zamir kullanmıştır.

²⁰¹ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VIII, s.301.

²⁰² TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, s.352.

²⁰³ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, VIII, s.439.

Taberî'yi ise âyet kelimesinin manasını “deliller” yani “Kur’ân-ı Kerîm” olarak açıklarken görüyoruz. وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ olan âyetin ilk kısmını “Senin kavminden Allah’a şirk koşanlara açık âyetlerimiz yani Hz. Muhammed’e(s.a.v) indirdiğimiz kitabımızdaki parlak, açık hüccetler okunduğunda” şeklinde tefsir ettiği yerde “âyât” kelimesini hüccet kelimesiyle açıklarken, هَٰذَا سِحْرٌ هَٰذَا الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ şeklinde gelen âyetin devamını ise “Allah’ın birliğini inkar edenler, o(Kur’ân âyetleri) Rableri tarafından kendilerine geldiğinde ve Resûle indirildiğinde” ifadeleriyle âyet kelimesini açıkça değil, zamirle ifade etmektedir. Âyetin akabinde gelen هَٰذَا سِحْرٌ ifadesindeki هَٰذَا ile Kur’ân’ın kastedildiği söyleyerek tekrardan açıkça tefsir etmektedir.²⁰⁴ Bunun sebebi ise Taberî’nin tefsirinin her yerinde, geniş ve tafsilatlı açıklama yapmış olmasıdır. Açıklama yapmaksızın her hangi bir kelimeyi zikredip geçtiği yer azdır. Kâsımî ise genellikle manayı mücmel olarak verir ve kelime ve âyetlerin gizli veya açık delâletleriyle ilgili nakillerde bulunur.

“Bu yüzden onlardan intikam aldık. Âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.”(A’râf, 7/136) âyetini Kâsımî “Onların Allah tarafından boğulması, düşünmeksizin ve önem vermeksizin Allah’ın âyetlerini yalanlama ve yüzçevirmeleri sebebiyledir.”²⁰⁵ şeklinde izah etmekte fakat âyât kelimesini mücmel geçerek bir açıklama yapmamaktadır. Buradaki âyât kelimesi ise Hz. Musa’nın İsrailoğullarına getirdiği mucizelerdir. Taberî ise بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ifadesini “Bizim kendilerine gösterdiğimiz hüccet ve alâmetleri yalanlamaları sebebiyle” şeklinde tefsir ederek âyât kelimesini hüccet ve alâmet kelimeleriyle izah etmektedir.²⁰⁶

²⁰⁴ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XXII, s.96.

²⁰⁵ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, V, s.173.

²⁰⁶ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XIII, s.75.

Kâsımî Kur'ân âyeti, mucizeler, kevnî âyetler gibi pek çok manaya gelebilecek yerlerde âyet kelimesinin tefsirini yapmamaktadır. وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ “Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz.”(A'râf, 7/182) âyetinin tefsiri bu konudaki bir örnektir. Kâsımî bu âyeti “bilmedikleri yoldan biz onlara azap edeceğiz veya biz onlara keyiflerine uygun durumlar oluşturur sonra onları helak ederiz.”²⁰⁷ şeklinde tefsir ederek âyetin ilk bölümündeki âyetlerimizi yalanlayanlar anlamındaki وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ifadesini farklı manalara hamletmeksizin anlaşılır bir ifade olduğunu düşünerek hiç tefsir etmemektedir. Taberî ise aynı âyeti, “Bizim delil ve alâmetlerimizi yalanlayan, inkar edip aklına getirmeyenlere gafletlerinden ötürü mühlet veririz ve kötü fiillerini kendilerine süslü gösteririz.” ifadeleriyle tefsir ederek “âyât” kelimesini delil ve alâmet kelimeleriyle açıklamaktadır.²⁰⁸

“(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir: Mucizelerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarıyla yakaladı. Allah, azabı çok şiddetli olanıdır.”(Âl-i İmrân, 3/11) beyanında geçen âyet kelimesi ise Taberî'nin tefsirini yapmadığı nâdir yerlerdendir. Buradaki âyet kelimesinin öncesinden, açıkça onun peygamberlere verilen mucizeler anlamında olduğu anlaşılmaktadır.

7. Taberî ve Kâsımî'den her birisi, âyet kelimesinin tefsirinde, luğavî manalarının daha çok, özellikle delil, hüccet, alâmet, ibret veya öğüt anlamlarını verdiği yerlerde medlul, öğüt veya Allah'ın zikretmiş olduğu mucizelerle kullarına getirdiği hüccetler anlamlarını esas almaktadır. Şimdi de bu düşüncüyü aşağıdaki örneklerle delillendirmeye çalışacağız.

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ “Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve **senden (gelen) bir âyet** olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısıdır" dedi.”(Maide, 5/114)

²⁰⁷ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vîl*, V, s.230.

²⁰⁸ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, s.286.

Taberî âyet-i kerime de geçen *وَآيَةٌ مِنْكَ* ifadesinin Allah'ın birliğine, Hz. İsa'nın kavmine gönderilen bir elçi oluşuna dair sözlerinin doğruluğuna gösteren Hz. İsa'nın Allah'tan istediği bir alâmet, hüccet anlamında olduğunu belirtirken²⁰⁹, Kâsımî ise *وَآيَةٌ مِنْكَ* ifadesini zikrettikten sonra âyet kelimesini açıklamak yerine “Allah'ın kudretin kemâline, va'dinin doğruluğuna ve Hz. İsa'yı tasdik etmesine işaret eden âyet” ifadeleriyle bu âyetin ne için istendiği üzerinde durmaktadır.²¹⁰

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَا لَهُمْ أَحَادِيثَ وَمَرَّقْنَا لَهُمْ كُلَّ مُمَرَّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
“Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”(Sebe, 34/19)

Taberî bu âyet-i kerimede geçen “âyât” kelimesini ıza', ibret ve delâlet kelimeleriyle açıklayarak “*إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ*” ifadesini “onların darmadağınık edilmesinde, şükreden ve sabredenler için, nimet verdiğinde nimetlerine şükretmek, imtihan ettiğinde mihnetine karşı sabretmek gibi Allah'ın kulları üzerindeki haklarını gösteren delil, nasihat ve öğüt vardır.” şeklinde tefsir etmektedir.²¹¹

“O, وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ sayelerinde, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Bilen bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıkladık.”(En'âm, 6/97) beyanındaki âyât ifadesini “Allah'ın kudretini hikmetini ve ahireti gösteren delilleri(âyet) açıkladık.” şeklinde tefsir etmiştir.²¹²

8. Taberî ve Kâsımî'den her birisi, bazen âyet kelimesini, luğavi manalarını görmezden gelerek kendisiyle kastedilen veya işaret edilen şeyle tefsir etmektedir. Bunu en açık şekliyle Kâsımî'de görmekteyiz.

“Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler.”(Yusuf, 12/105) âyet-i kerimesini Taberî;

²⁰⁹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s.226.

²¹⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IV, s.297.

²¹¹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XX, s.391.

²¹² KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IV, s.441.

“Semâvat ve arzda Allah’ı gösteren âyet, ibret ve hüccet vardır. Bunlar; güneş, ay, yıldızlar ve göklerdeki diğer benzer şeyler ile dağlar, denizler, nebâtât, ağaçlar ve yeryüzündeki diğer benzer şeylerdir. İnsanlar onları görüp onlardan yüz çevirerek yanlarından geçip giderler. Onlardan ibret almaz, onlar ve onların gösterdiği Allah’ın birliği, ilahlığın sadece onları ve her şeyi yaratan vahidu’l-kahhâra verilmesi gerektiği hakkında düşünmezler.”²¹³

ifadeleriyle tefsir ederken âyet kelimesini delil, işaret kelimeleri yerine âyet kelimesinin işaret ettiği güneş, ay, dağ, ağaç gibi nesnelere açıklamaktadır.

Kâsımî de aynı âyeti;

“Yaratıcının birliğini, açık kudretini, yüce sıfatlarını gösteren, yıldızlar ve felekler gibi semâvâtta; bahçeler, yere çakılı dağlar, taşan denizler, uçsuz bucaksız çöller, hayvanlar, farklı farklı sebze ve meyveler, canlılar ve ölümler gibi yeryüzünde nice âyetler vardır. İnsanlar onlara bakar fakat ibret almazlar.”²¹⁴

ifadeleriyle tefsir ettikten sonra Razi’nin tefsirinden yıldızlar ve diğer mahlukât gibi Allah’ın birliğine delâlet eden âyetlere dair eşsiz bir nakilde bulunur.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

“Sonra onların ardından Mûsâ’yı, apaçık mucizelerimizle Firavun’a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları (mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu.”(A’râf, 7/103) beyanında geçen âyât kelimesini Kâsımî, delil, mucize gibi müradifleriyle açıklamak yerine mucizelerin kendisi olan asâ, yed-i beydâ, ürünlerin azalması, tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan ile açıklamaktadır.²¹⁵

وَالَّتِي أَحْصَيْنْتَ فَرْجَهَا فَفَقَّحْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ

“İrzini korumuş olan kadını da (Meryem’i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık.”(Enbiyâ, 21/91) beyanında Kâsımî, Hz. Meryem ve oğlunun haberlerinin Allah’ın kudretinin kemâlini ve dilediğini dilediğine has kıldığını gösteren bir âyet olduğunu belirttikten sonra yine bu âyetlerinin; “Meryem’e rızkın verilmesi, kuru hurma ağaçlarının meyve vermesi, pınarın akması, Hz. İsa’nın beşikte konuşması, ölümleri diriltmesi, kör ve alacalıyı iyileştirmesi” olduğunu ifade etmektedir.²¹⁶

²¹³ TABERÎ, *Câmiu’l-Beyân*, XVI, s.285.

²¹⁴ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VI, s.226

²¹⁵ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, V, s.162.

²¹⁶ KÂSİMÎ, *Mehâsinu’t-Te’vil*, VII, s.220.

9. Âyet kelimesi tefsirinde bazı yerlerde, anlayış farklılıkları veya genel olarak tefsirlerinde Taberî'nin rivâyet, Kâsımî'nin ise dirâyet metodunu kullanıyor olması sebebiyle bazen Kâsımî Taberî'ye muhalefet etmektedir. Kâsımî'nin dirâyet metodu ise salt dirâyet değil, tefsir kaidelerine ve nakilde bulunduğu kendisinden önce yazılmış tefsirlere dayanan bir dirâyettir. Aşağıdaki örnekler bağlamında bu düşünceyi açıklamak mümkündür.

“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin... O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”(Bakara, 2/221) Taberî bu âyet-i kerimede geçen âyât kelimesini “Allah'ın elçisinin diliyle indirdiği kitabındaki hüccet ve delilleri” olarak tefsir ederken²¹⁷, Kâsımî insanlarla evlenme konusundaki emir ve nehiy olarak ifade etmektedir. Devamındaki يَتَذَكَّرُونَ ifadesini ise “öğüt alıp haram kılınmış evliliklerden sakınmaları” olarak açıklamaktadır.²¹⁸

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ
 بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ “Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.”(Âl-i İmrân, 3/19) beyanında yer alan وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ ifadesini Taberî, “Allah'ın; akıl sahiplerine öğüt, öğüt alanlara delil olarak ortaya koyduğu hüccet ve alâmetlerini inkar edenler” şeklinde izah ederken²¹⁹, Kâsımî “Allah'ın indirdiği âyetleri inkar edenler” şeklinde açıklamaktadır.²²⁰

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ “Orada, elem dolu azaptan korkacaklar için bir ibret bıraktık.”(Zâriyât, 51/37) beyanındaki âyet kelimesine dair Taberî ahiretteki azabından korkanlar için bir “öğüt ve ibret” ifadelerini kullanırken²²¹, Kâsımî âyet kelimesinin köy ahalisine dünyevî ve uhrevî helaklarını gösteren bir “alâmet” olduğunu belirtmektedir.²²²

²¹⁷ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, IV, s.371.

²¹⁸ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, II, s.117.

²¹⁹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, VI, s.279.

²²⁰ KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, II, s.297.

²²¹ TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, s.430.

²²² KÂSİMÎ, *Mehâsinu't-Te'vil*, IX, s.42.

10. Taberî, âyet kelimesine, genellikle hüccet, alamet ve delâlet kelimelerini kullanarak “mucize” manasını vermektedir. Bunu Kâsımî'nin âyet kelimesini mu'cize manasında tefsir ettiği aşağıdaki örneklere kıyas ederek açıkça görebiliriz.

فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفَرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا
فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفَرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَكُفَرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا
inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı (başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar.”(Nisa, 4/155) beyanında geçen وَكُفَرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ ifadesini Taberî, “onların nebi ve resûllerin doğruluğuna ve Allah katından getirdiklerinin hak olduğuna dair kendilerine gösterilen Allah’ın alâmetlerini ve delillerini inkar etmeleri” ifadeleriyle açıklayıp âyât kelimesine alâmet ve deliller manasını vermektedir.²²³

“Onlara Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki ondan yüz çevirmesinler.”(En’âm, 6/4) beyanındaki âyet kelimesini ise Taberî, Allah’ın birliğini, Hz. Muhammed’in nübüvvet hakikatini ve Allah katından getirdiklerinin doğruluğunu gösteren hüccet, alâmet ve deliller olarak tefsir etmektedir.²²⁴

“Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah’ın dişi bir devesi. Bırakın onu, Allah’ın arzında yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar.”(Hud, 11/64) beyanında Taberî dişi devenin âyet olmasından maksadın, Hz. Salih’in çağırdığı davanın hakikatini gösteren hüccet, alâmet ve delil olduğunu belirtmektedir.²²⁵

²²³TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, III, s.363.

²²⁴TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XI, s.261.

²²⁵TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân*, XV, s.371.

SONUÇ

Bu mütevâzî' çalışmayı tamamlamaya bizi muvaffak kılan Allah'a hamd ettikten sonra ulaştığımız en önemli sonuçları maddeler halinde değerli okuyucuya sunarak çalışmamızı bitireceğiz.

“Âyet” kelimesi ve müştakları Kur'ân-ı Kerîm'de 59 sûrede, 382 kez tekrar etmektedir. Günümüzle birlikte âyet kelimesine yüklenen manalar değişmiştir. Cahiliye asrında bu kelime; alâmet, delil, bir kişinin şahsı, cemaat, ibret, risale, şaşırma manalarında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle luğavî manasında kullanılmakla birlikte âyet kelimesine, Kur'ân âyetleri ve şer'î hüküm gibi yeni manalar da ilave edilmiştir. Modern döneme geldiğimizde ise âyet kelimesinin manası daralarak neredeyse Kur'ân âyeti veya sıfatta mubâlağa anlamlarıyla sınırlı hale gelmiştir.

Aralarında uzun zaman farkı olmasına rağmen Taberî ve Kâsımî, âyet kelimesine yüklenen çoğu manada ittifak etmektedirler. Bu manalar, Kur'ân âyeti, ilâhî hüküm, hüccet, burhan, alâmet, ibret, delil, öğüt ve mu'cize olmak üzere dokuz manadır. Bu anlamların çoğu, âyet kelimesinin luğavî veya ıstılâhî manalarındandır. Tefsircinin, içinde yaşadığı zamanın değişme ve gelişmeleriyle hangi ilme ulaşırsa ulaşsın, Kur'ân-ı Kerîm'de nâzil olan arapça kelimelerin öncelikle aslî ve kök manasına dönmesi gerekmektedir.

Taberî, âyet kelimesine, Kâsımî'den ayrı olarak mesel, alem ve öğüt manalarını da vermektedir. Kâsımî de, âyet kelimesine, Taberî'den ayrı olarak mucizeler, kevnî veya tenzîlî âyetler, şahit, kerâmet, marifet ve hakikatler olmak üzere 5 mana daha ilave etmektedir.

Yaşadığı modern dönemde, âyet kelimesinin manasının Kur'ân âyeti, sıfatta mubâlağa veya alâmetle sınırlı kalmasına rağmen, Kâsımî, bu kelimeye yüklenmiş olan luğavî manalara dönmekten ve bu manaları tefsirinde kullanmaktan geri durmamıştır.

Kur'ân'da geçen âyet kelimesi, Taberî ve Kâsımî tefsirlerinde toplam 17 manaya hamledilmektedir.

Taberi'nin "âyet" kelimesini tefsir ederken kullandığı metodu açık şekilde ve genel hatlarıyla şu misaller üzerinden okumak mümkündür. Ayet kelimesi semâvât, arz, leyl, nehâr, matar, simâr, nahl, halku'l-insan kelimeleriyle irtibatlı kullanıldığında Taberî âyet kelimesini; alamet, hüccet, delil, ibret, öğüt ifadeleriyle açıklarken, kafirlerin yüz çevirdiği ve yalanladığı ayet olduğunda delil kelimesiyle tefsir etmektedir. Kasımî'nin ise genellikle kendisinden önceki tefsirlerden nakillerde bulunması sebebiyle âyet kelimesinin tefsirinde açık bir metod kullandığı görülmektedir.

Yaşadığı modern asrın izlerini Kâsımî'nin âyet kelimesini tefsir ettiği bazı yerlerde görmek mümkündür. Bu izler, genellikle güneş, ay, gece, gündüz ve bunun dışında daima bizi kuşatan Allah'ın âyetlerini isimlendirdiği âfâkî ve kevnî âyetler gibi bazı çağdaş terimleri kullanmasında ve astronomiye dair detaylı ve antiparantez verdiği bilgilerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla ilâhi mucize manasında açıkladığı yerlerde âyet kelimesini, gözle görülen olağanüstü şeyler olan hissî âyetler ve en açık deliller olduğu için beşer aklına hitap eden Kur'ân-ı Kerîm'e işaret eden aklî âyetler şeklinde tasnif etmektedir.

Tefsirinin genelinde kendisinden önceki müfessirlerden istifade etmesi, Kâsımî'de, Taberî ile aralarında bulunan yaklaşık on asrın etkilerinin açık şekilde görülmesine engel olmuştur.

Sonuç olarak aşağıdaki tavsiyelerde bulunabiliriz.

1. Kur'ân-ı Kerîm; nuru sönmez ve insanı hayrete sevkeden mucizeleri bitmez bir hazinedir. O, zaman ilerledikçe manen ve lafzen yenilenen bir "âyet"tir. Bunun için Kur'ân'ın büyük kelime dağarcığıyla ilgili luğavî ve tahlîlî araştırmalar artırılmalıdır.

2. Araştırmamızda Taberi ve Kasımî'nin tefsirlerinde kendi zamanlarının izlerini bulmaya çalıştık. Bu iki müfessirinin dışındaki diğer müfessirlerin "âyet" kelimesine yaklaşımı veya âyet kelimesi dışındaki bir kelimeye ele aldığımız müfessirlerin bakışına dair benzer çalışmalar yapılmalıdır. Yine herhangi bir müfessirin metodu veya mezhebi ile Kur'ân kelimelerini açıklaması arasındaki münasebet araştırılabilir.

3. Kur'ân metninin ve içindeki kelimelerin tekrarının en iyi ve kolay şekilde anlaşılmasını sağlayacak bilgisayar, elektronik programlar, istatistikî dil bilgisi gibi modern cihaz ve tekniklerden istifade etmek gerekmektedir.

Son olarak Kur'ân lafızlarından birisine ışık tutmaya, Taberî ve Kâsımî'nin tefsirlerinde âyet kelimesine yüklenen farklı manaların karşılaştırılmasına ve değişen zamanın bu kelime üzerindeki etkisinin ortaya çıkartılmasına katkı sunabilmiş olmayı arzuluyoruz. Çalışmamızda olabilecek eksik, kusur ve yanlışlardan ötürü Allah'tan bağışlanma diliyoruz. Zira eksik ve noksansız, kâmil olan yalnız Allah'tır. Hamd her dâim her işin başında ve sonunda yalnız O'nadır.



KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kâhire, 1364.

ABDURRAHMAN YUSUF, e'l-Cemel, "Menhecu'l-Kâsimî Fî Tefsîri Mehâsinu't-Te'vîl", İslâm Üniversitesi Dergisi, C.11, S.1, 2003, s.87-146.

AHMED MUHTAR, Abdulhamid, Ömer, Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyye e'l-Muâsara, Âlimu'l-Kutub, 1.Baskı, 2008.

ALİ E'L-CUNDÎ, Fî Târihi'l-Edebi'l-Câhili, Mektebetu Dâri't-Turâs, 1.Baskı, 1412/1991.

ATEŞ, Ahmet, Ayet, İA- İslam Alemi Tarih, Coğrafya Etnografya Ve Biyografi Lügati, IXIII, İstanbul 1970 Milli Eğitim Basımevi, II, 62

ATEŞ, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I-XII, y.y., ts., Yeni Ufuklar Neşriyat.

BAGAVÎ, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd, Me'âlimu't-Tenzî fi Tefsîri'l-Kur'ân, Thk. Abdurrezzak Mehdi, Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1420.

BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn, Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Thk. Muhammed Abdurrahman e'l-Marâşî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyy, Beyrût, 1418.

BULUT, Halil İbrahim, Kur'an'ın Işığında Mucize ve Peygamber, İstanbul, 2002, Rağbet.

CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd, Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr, Beyrût, 4. Baskı, 1407/1987.

E'D-DÂNÎ, Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer Ebû Amr, E'l-Beyân Fî Addi Âyi'l-Kur'ân, Thk. Ğânim Kudûrî e'l-Hamd, MERkezu'l-Mahtûtât ve't-Turâs, Kuveyt, 1.Baskı, 1414/1994.

E'L-KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım, Mehâsinu't-Te'vîl, Thk. Muhammed Basıl Uyûnu's-Sevde, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, h.1418.

E'L-MUSTA'SİMÎ, Muhammed b. Aydemir, e'd-Durru'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd, Thk. Kâmil Selman e'l-Cebûrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1436/2015.

E'S-SEHÂVÎ, Ali b. Muhammed b. Abdussamed e'l-Hemdânî e'l-Mısırî, Ebu'l-Hasan, Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ', Thk. Mervân e'l-Atiyye, Muhsin Harâbe, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâsi, Beyrut, 1. Baskı 1418/1997.

E'Ş-ŞEYZERÎ, Ebu'l-Muzaffer, Mueyyidu'd-Devle, Usâme b. Murşid, E'l-Bedî' Fî Nakdi's-Şi'r, Thk. Ahmed Ahmed Bedevi, Hamid Abdulmecid, e'l-Cumhûriyyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, y.y., t.y.

E'T-TEHÂNEVÎ, Muhammed b. Ali b. Kâdı Muhammed Hâmid e'l-Fârukî, Mevsuatu Keşşâfî Istilâhâtî'l-Funûn Ve'l-Ulûm, Thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Nâşırûn, Beyrut, 1. Baskı, 1996.

E'Z-ZEHEBÎ, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Osman, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2006.

E'Z-ZİRİKLÎ, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris, A'lâm, Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 15. Baskı, 2002.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eşas, e'l-Ezdî, e's-Sicistânî, Sunenu Ebû Dâvud, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, E'l-Mektebutu'l-Mısriyye, Beyrut, t.y.

EBU'S-SU'ÛD, İbn Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, İrşâdu'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâyê'l-Kitâbi'l-Kerîm, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyy, Beyrut, t.y.

EL-KERAMÎ, Hasan Saîd, el-Hâdî ilâ lugati-'Arab, I-IV, Beyrut, 1411-1991, Dâru Lübnan Li't-Talebi ve'n-Neşr.

ELMALILI, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, İstanbul ts., Azim Dağıtım

EL-YASİN Süleyman b. Abdullah, Cemâluddîn el-Kâsîmî, s.95. <https://ar.islamway.net/article/56583/> 2016

EŞ-ŞİBLÎ, Ali, İmâmu'l-Mufessirîn Ve'l-Muhaddisîn Ve'l-Muerrihîn; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr e't-Taberî, y.y., 2004.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed Ya'kûb, Basâiru Zevi't-Temyîz Fî Letâifi Kitâbi'l-'Azîz, Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmi, Kahire, 1973.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed Ya'kûb, e'l-Kâmusu'l-Muhît, Thk. Heyet, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 8. Baskı, 1426/2005.

GÜNAY, Mehmet, Cemalüddin el-Kasimi ve Fıkhi Görüşleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

HALÎL B. AHMED, Ebû Abdurrahman el-Ferâhidî, Kitâbu'l-'Ayn, Thk. Mehdî Mahzûmî-İbrâhîm Samerrâî, Dâru ve Mektebetu Hilâl, Beyrût, t.y.

HASAN ŞURRÂB, Muhammed b. Muhammed, Şerhu'ş-Şevâhidi'ş-Şi'riyye Fî Emânitî'l-Kutubi'n-Nahviyye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1.Baskı, 1427/2007.

İBN 'ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, ed-Dâru't-Tûnisiyye, Tûnus, 1984.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Huseyn Ahmed Zekeriyâ, Mû'cemu Mekâyisi'l-Luğa, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, Beyrût, Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İBN HALLİKÂN, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebîbekr, Vefayâtu'l-A'yân Ve Enbiyâu Ebnâi'z-Zamân, Thk. İhsân Abbas, Beyrut, Dâru Sâdır, 1994.

İBN HİBBAN, e't-Temîmî, Ebu Hâtim, Sahîhu İbn Hibbân, Trtb. Emir Alâuddin Ali e'l-Fârisi, Thk. Şuayb Arnavut, Muessesetur'r-Risâle, Beyrut, 1.Baskı, 148/1988.

İBN KESÎR, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, Thk. Sami b. Muhammed Sellâme, Dâru Tayyibetin Li'n-Neşr, 2. Baskı, 1420/1999.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, E'l-Ensârî, Lisânu'l-'Arab, Dâru Sâdır Beyrût, 3. Baskı, 1414.

İMİL BEDÎ' Yakub, E'l-Mu'cemu'l-Mufassal Fî Şevâhidi'l-Arabiyye, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.Baskı, 1436/2015.

İSFAHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb, el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Şam, Dâru'l-Kalem, Beyrut, e'd-Dâru'l-Şâmiyye 1. Baskı, 1412.

KALKAN, Gökçen, Cemaleddin Elikasimi ve Tefsirdeki Metodu, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, el-Câm'î li Ahkâmi'l-Kur'ân, Thk. Ahmet e'l-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 2. Baskı, 1384/1964.

LUWÎS, Malûf, Muncid fi Luğa, Tahran, 1379.

MUDÎ' E'L-MURÂBIT, E'n-Nûr ve'n-Nâr fi Mektebeti Anber, Dâru'l-Fikr, Şam, 1.Baskı, 1991.

MUFAZZAL b. Muhammed b. Ya'lâ, Mufazzaliyyât, Thk ve Şerh. Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Maârif, Kahire, 6.Baskı, t.y.

MUHAMMED MEHDÎ, El-İstanbulî, Şeyhu's-Şâm Cemâluddîn e'l-Kâsımî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985.

MUHAMMED MEYMÛN, Muhammed b. Mubârek, Munteha't-Taleb Min Eş'âri'l-Arab, y.y., t.y.

MUNÎ' Abdulhalim, Mahmut, Menâhîcu'l-Mufessirîn, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kâhire, 1421.

MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman, Sünenu'n-Nesâi, Mektebetu'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Halep, 2.Baskı, 1406/1986.

NESEFÎ, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, Medariku't-Tenzil Ve Hakaiku't-Te'vil, thk. Yusuf Ali Bedevi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1.Baskı, 1419/1998.

NEZZÂR ABÂZA, Şam'daki Modern Reformculardan Biri; Cemâluddîn e'l-Kâsımî, Dâru'l-Kalem, Şam, 1997.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Kur'an'ın Temel Kavramları, 5.bs., İstanbul, 1995, Yeni Boyut Yayınları.

SUYUTÎ, Celalettin Abdurrahman, el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, e'l-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme, Kahire, 1394/1974.

SÛBKÎ, Tacuddin ibn Abdilvehhab b. Takiyuddin, Tabakatu Şafiiyyeti'l-Kübra, Thk. Mahmud Muhammed Tanahi, Abdulfettah Muhammed el-Halevi, Daru'l-Hicr, 1413.

ŞAKİR, Mahmut Muhammed, Ebû Fehr, Medâhîlu İ'câzi'l-Kurân, Dâru'l-Medenî, y.y., t.y.

ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethül-Kadir: El-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye Ve'd-Diraye Min İlmi't-Tefsir, Dâru İbn Kesir, Şam, 1414.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesir, Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Thk. Ahmet Muhammed Şakir, Muessetu'r-Risâle, 1. Baskı, y.y., 1420/2000.

U'DE HALİL, Ebû U'de, Tedavvürü'd-dilali Beyne Lugati'ş-Şiri'l-Cahiliyye Ve Lugati'l-Kurâni'l-Kerim, Mektebetu'l-Menar, Ürdün, 1. Baskı, 1985.

ÜNAL, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, İzmir 1999, Nil Yayınları.

YAĞCI Cengiz, "Ayet", Şamil İslam Ansiklopedisi, Genel Yönetim ve Redaksiyon: Ahmet Ağırakça, I-VI, İstanbul 1990, Şamil Yayınevi, I, I, 179

YAVUZ, Yusuf Şefki-Çetin Abdurrahman, Ayet, DİA. İstanbul 1991- 2001

ZAFER E'L-KÂSİMÎ, Cemâluddîn e'l-Kâsımî ve Asruhu, el-Matbaatu'l-Hâşimiyye, Şam, 1.Baskı, 1965.

ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak Murtezâ el-Huseyni, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Thk. Heyet, Dâru'l-hidâye, t.y.

ZEHEBÎ, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyeru A'lami'n-Nübelâ, Daru'l-Hadis, Kahire 2006.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf 'An Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 3. Baskı, 1407.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve şurekâ, Kahire, 3.Baskı, t.y.

ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed, b. Abdullah, el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kâhire, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-arabiyye, 1376/1957.

<https://vb.tafsir.net/tafsir95/#.WLktgThBcqL>

<https://vb.tafsir.net/tafsir36/#.WPRrcbhdJdg>